

ADVIES

CRB 2019-0920

De algemene voorwaarden van de modelovereenkomst
dienstverlening advocaat van de franstalige en
duitstalige orde van balies

**Advies over de algemene voorwaarden van de modelovereenkomst
dienstverlening advocaat van de
Orde van Franstalige en Duitstalige Balies**

**Brussel
25.03.2019**

Inleiding

Bij brief van 14 september 2017 heeft de “Ordre des barreaux francophones et germanophone de Belgique” (hierna afgekort als de OBFG) de Commissie voor Onrechtmatige Bedingen, die vanaf 1 januari 2018 de benaming ‘Bijzondere raadgevende commissie onrechtmatige bedingen’ kreeg, om advies gevraagd omtrent door deze Orde voorbereide algemene voorwaarden die bedoeld zouden zijn als model voor de advocaten die lid zijn van deze Orde. Het door de OBFG voorgelegd ontwerp van contractvoorwaarden wordt in bijlage bij dit advies gevoegd.

De brc Onrechtmatige Bedingen verwijst voorafgaandelijk aan haar analyse van deze voorgelegde modelvoorwaarden naar het reeds verstrekte advies op een modelovereenkomst dienstverlening advocaat van 5 mei 2006, naar aanleiding van een gelijkaardige bevraging door de Orde van Vlaamse Balies¹.

Vooraleer tot de eigenlijke analyse van deze modelvoorwaarden over te gaan, wil de brc Onrechtmatige Bedingen vooreerst ingaan op het nieuwe wettelijke kader waaraan iedere beoefenaar van een vrij beroep en dus ook advocaten onderworpen zijn in het kader van de wetgeving inzake marktpraktijken en consumentenbescherming, en inzonderheid de wettelijke bepalingen inzake onrechtmatige bedingen.

In een tweede hoofdstuk formuleert de brc Onrechtmatige bedingen enkele algemene opmerkingen met betrekking tot de door de OBFG voorgelegde modelvoorwaarden.

In het derde hoofdstuk komt dan de eigenlijke analyse van de voorgelegde modelvoorwaarden aan bod.

Het ontwerpadvies dat op basis van het oorspronkelijke ontwerp van algemene voorwaarden werd voorbereid, is op 24 oktober 2018 aan de OBFG voorgelegd. De opmerkingen van de OBFG op dit ontwerpadvies zijn besproken in een hoorzitting van 15 februari 2019. Naar aanleiding van deze hoorzitting heeft de OBFG zijn ontwerp van algemene voorwaarden nog verder aangepast.

De brc Onrechtmatige Bedingen stelt vast dat de OBFG met bijna alle opmerkingen van het ontwerpadvies heeft rekening heeft gehouden en looft de OBFG voor zijn constructieve houding.

De aanpassingen door de OBFG doorgevoerd zullen na de op de basis van de eerste ontwerpversie geformuleerde aanbevelingen kort worden besproken.

¹ COB 20, 5 mei 2006, “Advies op een modelovereenkomst dienstverlening advocaat”, te raadplegen via de volgende link: <https://economie.fgov.be/nl/over-de-fod/structuur-fod-economie/commissies-en-raden/commissie-voor-onrechtmatige/adviezen-uitgebracht-door-de>

1. Recente wettelijke aanpassingen inzake marktpraktijken en consumentenbescherming voor de beoefenaars van een vrij beroep

Voor de invoering van het Wetboek van Economisch Recht (hierna “WER”) met de wet van 28 februari 2013² waren de beoefenaars van een vrij beroep, zoals advocaten – voor wat betreft de regelgeving inzake marktpraktijken en consumentenbescherming – onderworpen aan een specifieke regeling opgenomen in de wet van 2 augustus 2002 betreffende de misleidende en vergelijkende reclame, de onrechtmatige bedingen en de op afstand gesloten overeenkomsten inzake de vrije beroepen³ (hierna “WVB”⁴). Zij waren derhalve niet onderworpen aan de regelgeving die ter zake in het algemeen gold voor ondernemingen (zoals opgenomen in de wet van 6 april 2010 betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming⁵ (hierna “WMPC”), als opvolger van de wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en de bescherming van de consument⁶).

De WVB onderwierp de beoefenaars van vrije beroepen aan specifieke bepalingen inzake misleidende en vergelijkende reclame, onrechtmatige bedingen, op afstand gesloten overeenkomsten en voorzag in een vordering tot staking (met als bijzonderheid dat hier de rechtbank van eerste aanleg bevoegd was).

Wat onrechtmatige bedingen betreft, verschilde de wettelijke regeling inzake onrechtmatige bedingen voor beoefenaars van vrije beroepen vooral op de volgende punten⁷ van wat gold voor verkopers⁸ en ondernemingen⁹ :

- Artikel 7, § 2, dat de algemene norm inzake onrechtmatige bedingen omvat, had enkel betrekking op bedingen waarover niet afzonderlijk is onderhandeld.
- Artikel 7, § 4, verklaarde de in bijlage bij de wet van 2 augustus 2002 opgenomen bedingen verboden en nietig, zelfs als er werd over onderhandeld. Deze “zwarte lijst”, in bijlage opgenomen bij deze wet, betreft een letterlijke overname van de indicatieve lijst van bedingen die als oneerlijk kunnen worden aangemerkt bij de richtlijn oneerlijke bedingen¹⁰.

Gelet op de inhoudelijke verschillen tussen het regelgevend kader toepasselijk op ondernemingen enerzijds en het regelgevend kader toepasselijk op beoefenaars van een vrij beroep anderzijds, werd de uitsluiting van de beoefenaars van een vrij beroep uit het toepassingsgebied van de WMPC door het Grondwettelijk Hof, eerst in een arrest van 6 april 2011 (arrest nr. 2011/55)¹¹, en vervolgens in een arrest van 9 juli 2013¹², in strijd geacht met het gelijkheidsbeginsel en vernietigd, waardoor de bepalingen van de WMPC *de facto* in hun geheel toepasselijk werden op de beoefenaars van een vrij

² BS 29 maart 2013, 19975.

³ BS 20 november 2002, 51704.

⁴ Zie B. KEIRSBILCK, “Boeken VI & XIV. Marktpraktijken en consumentenbescherming, ook voor vrije beroepen” in E. TERRYEN en B. KEIRSBILCK (eds.), *Het Wetboek van economisch recht: van nu en straks?*, Antwerpen, Intersentia, 2014, (129) 129-132 en R. FELTKAMP en G. HENDRIKX, “De notaris en het Wetboek van Economisch Recht”, *Not. Fisc. M.* 2016, afl. 5, (142) 154.

⁵ BS 12 april 2010, 20803.

⁶ BS 29 augustus 1991, 18712.

⁷ Zie hierover COB 20, 5 mei 2006, Advies op een modelovereenkomst dienstverlening advocaat, p. 3-4 (Toelichting omtrent het wettelijke kader).

⁸ Begrip gehanteerd in de Wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument (de WHPC), artikel 1.6.

⁹ Nieuw begrip gehanteerd in de wet van 6 april 2010 betreffende marktpraktijken en consumentenbescherming (WMPC), artikel 2, 1°.

¹⁰ Richtlijn 93/13/EEG van de Raad van 5 april 1993 betreffende oneerlijke bedingen in consumentenovereenkomsten, P.B.E.G., nr. L/95 van 21 april 1993, p. 29-34.

¹¹ <http://www.const-court.be/public/n/2011/2011-055n.pdf>. Gepubl. in *D.A.O.R.*, 2011/99, p. 448-460, met noot P. BRULEZ, “De vrije beroepsbeoefenaar als onderneming: Het traditionele ondernemingsbegrip onder druk”.

¹² GwH 9 juli 2013, nr. 99/2013.

beroep en dus ook op advocaten¹³. Zo werd bijv. de Richtlijn 2005/29/EG betreffende oneerlijke business-to-consumer handelspraktijken¹⁴ ("Richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken") enkel in de WHPC en de WMPC maar niet in de WVB omgezet¹⁵.

Bij de invoering van het WER opteerde de wetgever er evenwel toch nog voor om, naast een Boek VI dat de regelgeving inzake marktpraktijken en consumentenbescherming voor ondernemingen in het algemeen bevat en grotendeels de bepalingen van de WMPC hernam, ook een Boek XIV op te nemen dat de regelgeving inzake marktpraktijken en consumentenbescherming voor beoefenaars van een vrij beroep bevat (en in essentie een overname betreft van de bepalingen van Boek VI WER, met relevante tekstuele aanpassingen en weglating van de bepalingen die in de praktijk niet relevant zijn voor de beoefenaars van een vrij beroep)¹⁶. De beoefenaars van een vrij beroep werden evenwel niet op absolute wijze uitgesloten uit het toepassingsgebied van Boek VI WER¹⁷, met als gevolg dat voor die activiteiten die geen kenmerkende intellectuele prestatie van de beoefenaar van een vrij beroep uitmaken de bepalingen van Boek VI WER van toepassing waren¹⁸.

Aldus was de advocaat onderworpen aan de volgende wettelijke regels inzake marktpraktijken en consumentenbescherming:

- De bepalingen van Boek XIV WER, uitsluitend voor wat betreft de intellectuele prestaties die kenmerkend zijn voor het beroep dat ze beoefenen (artikel XIV, § 1 WER); en
- De bepalingen van Boek VI WER, voor alle prestaties die niet kenmerkend zijn voor het beroep dat ze beoefenen¹⁹.

¹³ F. GLANSDORFF, "Le code de droit économique et les professions libérales" in A. TALLON (ed.), *Le nouveau code de droit économique/ het nieuwe wetboek van economisch recht*, Brussel, Larcier, 2014, (217) 219 en D. GOL, "Pratiques du marché, protection du consommateur et profession notariale", in Y.-H. LELEU, *Chroniques notariales vol. 60*, Brussel, Larcier, 2014, (179) 182-183.

¹⁴ *Pb. L.* van 11 juni 2005, afl. 149, 22.

¹⁵ B. KEIRSBILCK, "Boeken VI & XIV. Marktpraktijken en consumentenbescherming, ook voor vrije beroepen", in B. KEIRSBILCK en E. TERRYEN (eds.), *Het Wetboek van economisch recht: van nu en straks?*, Antwerpen, Intersentia, 2014, (129) 130 en 134.

¹⁶ R. FELTKAMP en G. HENDRIKX, "De notaris en het Wetboek van Economisch Recht", *Not. Fisc. M.* 2016, afl. 5, (142) 155 en F. GLANSDORFF en M. KRINGS, "Les professions libérales après l'entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018", *JT* 2018, afl. 38, (853) 854.

¹⁷ Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende invoeging van boek XIV "Marktpraktijken en consumentenbescherming betreffende de beoefenaars van een vrij beroep" in het Wetboek van economisch recht en houdende invoeging van de definities eigen aan boek XIV en van de rechtshandhabingsbepalingen eigen aan boek XIV, in de boeken I en XV van het Wetboek van economisch recht, *Parl.St.* Kamer 2013-2014, nr. 53-3423/001, 20. En R. FELTKAMP en G. HENDRIKX, "De notaris en het Wetboek van Economisch Recht", *Not. Fisc. M.* 2016, afl. 5, (142) 157.

¹⁸ P. CAMBIE en G. STRAETMANS, "Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. PONET en G. STRAETMANS (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 37-38 en R. FELTKAMP en G. HENDRIKX, "De notaris en het Wetboek van Economisch Recht", *Not. Fisc. M.* 2016, afl. 5, (142) 157-158. Voor wat betreft de kenmerkende intellectuele prestaties van een vrij beroep, gelden aldus de bepalingen van 'lex specialis' Boek XIV WER in de plaats van het voor alle ondernemingen – waartoe ook de beoefenaars van een vrij beroep behoren – geldende Boek VI WER. Bij gebreke aan een expliciete uitsluiting van de beoefenaren van een vrij beroep uit de toepassing van Boek VI WER zou evenwel – niettegenstaande de andersluidende vermelding in de Memorie van toelichting – een cumulatieve toepassing van de bepalingen van Boek VI en Boek XIV WER op kenmerkende intellectuele prestaties niet uitgesloten zijn, waardoor Boek VI WER toepassing zou vinden wanneer Boek XIV geen (afwijkende) regeling voorziet (P. CAMBIE en G. STRAETMANS, "Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. Ponet en G. Straetmans (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 38-39)).

¹⁹ P. Cambie en G. Straetmans, "Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. Ponet en G. Straetmans (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 37-38 en R. Feltkamp en G. Hendriks, "De notaris en het Wetboek van Economisch Recht", *Not. Fisc. M.* 2016, afl. 5, (142) 157-158. Voor wat betreft de kenmerkende intellectuele prestaties van een vrij beroep, gelden aldus de bepalingen van 'lex specialis' Boek XIV WER in de plaats van het voor alle ondernemingen – waartoe ook de beoefenaars van een vrij beroep behoren – geldende Boek VI WER. Bij gebreke aan een expliciete uitsluiting van de beoefenaren van een vrij beroep uit de toepassing van Boek VI WER zou evenwel – niettegenstaande de andersluidende vermelding in de Memorie van toelichting – een cumulatieve toepassing van de bepalingen van Boek VI en Boek XIV WER op kenmerkende intellectuele prestaties niet uitgesloten zijn, waardoor Boek VI WER toepassing zou vinden wanneer Boek XIV geen (afwijkende) regeling voorziet (P. Cambie en G. Straetmans,

Ingevolge de inwerkingtreding van het WER moeten de beoefenaars van een vrij beroep, ook wanneer ze kenmerkende intellectuele prestaties leverden, voortaan (d.i. anders dan onder de WVB het geval was) in het bijzonder de verplichtingen naleven die voortvloeien uit de omzetting van de Richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken en Richtlijn 2011/83/EU betreffende consumentenrechten²⁰ ("Richtlijn Consumentenrechten")²¹. Zo moeten de beoefenaars van een vrij beroep die kenmerkende intellectuele prestaties leveren sinds de inwerkingtreding van het WER bepaalde precontractuele informatieverplichtingen en de (door de Richtlijn Consumentenrechten vernieuwde) regels inzake de verkoop op afstand naleven en moeten ze zich onthouden van oneerlijke, misleidende of agressieve marktpraktijken t.a.v. consumenten²².

Ook werd in artikel XIV.1, § 1 WER, in uitvoering van artikel 3.8 van Richtlijn 2011/83/EU²³, aangegeven dat de bepalingen van dit boek gelden onverminderd de bijzondere regels die hieromtrent zijn vastgesteld voor de verschillende vrije beroepen (artikel XIV.1, § 1 WER), waardoor – volgens de wetgever²⁴ – specifieke deontologische regels inzake marktpraktijken van toepassing blijven voor zover deze in overeenstemming zijn met de wet (m.i.v. het Europees recht)²⁵.

Door artikel 256, 2° van de wet van 15 april 2018 houdende hervorming van het ondernemingsrecht²⁶ wordt Boek XIV WER, met ingang van 1 november 2018²⁷, integraal opgeheven. Als gevolg hiervan vallen advocaten in principe onder de regeling van Boek VI WER²⁸ en is de kwalificatie van een prestatie van een vrije beroepsbeoefenaar als kenmerkende intellectuele prestatie of niet, niet meer relevant om te bepalen welk Boek van het WER (VI of XIV) op hen van toepassing is. Deze kwalificatie blijft evenwel van belang voor het bepalen van de toepassing van bepaalde bepalingen van Boek VI.

Een eerste uitzondering voor wat de toepassing betreft van boek VI, heeft evenwel betrekking op de uitdrukkelijke uitsluitingen die de wetgever ook had opgenomen in Boek XIV WER en die nu met de wet van 15 april 2018 in Boek VI WER worden ingevoegd. Zodoende blijven advocaten uitgesloten uit de toepassing van de bepalingen inzake de algemene informatieplicht (artikel VI.2 WER), de verkoop

"Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. Ponet en G. Straetmans (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 38-39).

²⁰ Pb. L. van 22 november 2011, afl. 304, 64.

²¹ B. KEIRSBILCK, "Boeken VI & XIV. Marktpraktijken en consumentenbescherming, ook voor vrije beroepen", in B. KEIRSBILCK en E. TERRYIN (eds.), *Het Wetboek van economisch recht: van nu en straks?*, Antwerpen, Intersentia, 2014, (129) 134-137.

²² Zie voor een meer omvangrijke bespreking van de nieuwe verplichtingen van de beoefenaren van een vrij beroep onder Boek XIV WER o.a. P. CAMBIE en G. STRAETMANS, "Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. PONET en G. STRAETMANS (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, 33-109 en B. KEIRSBILCK, "Boeken VI & XIV. Marktpraktijken en consumentenbescherming, ook voor vrije beroepen", in B. KEIRSBILCK en E. TERRYIN (eds.), *Het Wetboek van economisch recht: van nu en straks?*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 129-201.

²³ Richtlijn 2011/83/EU van het Europees Parlement en de Raad van 25 oktober 2011 betreffende consumentenrechten, tot wijziging van Richtlijn 93/13/EEG van de Raad en van Richtlijn 1999/44/EG van het Europees Parlement en de Raad en tot intrekking van Richtlijn 85/577/EEG en van Richtlijn 97/7/EG van het Europees Parlement en de Raad, Pb. L. van 22 november 2011, afl. 304; 64-88.

²⁴ MvT bij het wetsontwerp houdende invoeging van boek XIV "Marktpraktijken en consumentenbescherming betreffende de beoefenaars van een vrij beroep" in het Wetboek van economisch recht en houdende invoeging van de definities eigen aan boek XIV en van de rechtshandhabingsbepalingen eigen aan boek XIV, in de boeken I en XV van het Wetboek van economisch recht, *Parl.St.* Kamer 2013-2014, nr. 53-3423/001, 22.

²⁵ Zie P. CAMBIE en G. STRAETMANS, "Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken" in B. PONET en G. STRAETMANS (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 37 en 39-40.

²⁶ BS 27 april 2018, 36878.

²⁷ Artikel 260 van de wet van 15 april 2018 houdende hervorming van het ondernemingsrecht, BS 27 april 2018, 36878.

²⁸ F. GLANSDORFF en M. KRINGS, "Les professions libérales après l'entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018", *JT* 2018, afl. 38, (853) 853 en H. LAMON en B. PONET, "Beoefenaren van een vrij beroep: ondernemingen *sui generis*", *RW* 2018-19, (642) 642. Zulks wordt ook door de wetgever aangegeven (zie Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende hervorming van het ondernemingsrecht, *Parl. St.* Kamer 2017-2018, nr. 54-2828/001, 7):

"Het voorliggende wetsontwerp gelast daarom de opheffing van Boek XIV, dat van toepassing was op beoefenaars van een vrij beroep voor de intellectuele prestaties kenmerkend voor deze beroepen die zij leveren. Voortaan vallen deze prestaties onder het toepassingsgebied van Boek VI, net zoals alle andere activiteiten van ondernemingen (zoals niet-intellectuele of niet-kenmerkende prestaties van beoefenaars van een vrij beroep)."

op afstand (artikelen VI.45 t.e.m. VI.53 WER) en de verkoop buiten de gebruikelijke plaats van beroepsuitoefening (artikelen VI.64 t.e.m. VI.74 WER), voor wat betreft de overeenkomsten die zij sluiten met consumenten betreffende de juridische bijstand die zij leveren in het raam van de juridische eerste- en tweedelijnsbijstand²⁹. De wetgever heeft ook een vrijstelling opgenomen voor advocaten, voor wat betreft de juridische bijstand die zij leveren in het raam van de juridische eerste- en tweedelijnsbijstand, van de algemene informatieverplichtingen opgelegd door de artikelen III.74 t.e.m. III.79 WER³⁰.

Daarnaast heeft de wetgever in de voorbereidende werkzaamheden ook aangegeven dat de toepassing van Boek VI WER op de beoefenaars van een vrij beroep niet betekent “*dat alle bepalingen van Boek VI de facto relevant zullen zijn voor intellectuele prestaties van beoefenaars van een vrij beroep die kenmerkend zijn voor hun beroep. In de mate een bepaling van Boek VI geen relevantie vertoont voor dergelijke activiteiten, vindt zij geen toepassing*”³¹. Bijgevolg zouden de bepalingen die de facto niet relevant zouden zijn voor de beoefenaars van een vrij beroep geen toepassing vinden op de kenmerkende intellectuele prestaties van de beoefenaar van een vrij beroep – te denken lijkt hier aan de bepalingen van Boek VI WER die niet werden overgenomen in Boek XIV WER en die o.a. op de verkoop van goederen of op financiële diensten betrekking zouden hebben (o.a. de artikelen inzake benaming, samenstelling en etikettering van goederen en diensten en de aanduiding van de hoeveelheid (artt. VI.8-VI.16 WER), de bepalingen inzake uitverkopen, opruiming en solden (artt. VI.22-VI.30 WER), zie ook de bepalingen inzake de overeenkomst tot afstand met betrekking tot financiële diensten (artt. VI.54-VI.61 WER), de bepalingen inzake de openbare uitverkoop (artt. VI.75-VI.79 WER) en de bepalingen inzake de verkoop met verlies (artt. VI.116-VI.117 WER))³².

Uit de voorbereidende werkzaamheden – maar niet uit de tekst van de wet – blijkt aldus dat, net zoals voorheen, een onderscheid moet worden gemaakt tussen de kenmerkende intellectuele prestaties van de beoefenaar van een vrij beroep en de overige prestaties, waarbij:

- op de kenmerkende intellectuele prestaties van een advocaat, enkel de *de facto* relevante bepalingen van Boek VI WER toepassing zullen vinden, met uitsluiting van de uitdrukkelijke uitsluitingen voor wat betreft de juridische bijstand die zij leveren in het raam van de juridische eerste- en tweedelijnsbijstand; en
- op de prestaties van een advocaat die niet kwalificeren als een kenmerkende intellectuele prestatie, de bepalingen van Boek VI WER die gelden voor diensten toepassing zullen vinden.

Op te merken is dat de wetgever in Boek VI WER geen bepaling heeft ingevoegd waarin – zoals in artikel XIV.1, § 1 WER – wordt verduidelijkt dat de bepalingen van dit boek gelden onverminderd de bijzondere regels die hieromtrent zijn vastgesteld voor de verschillende vrije beroepen³³. Vanaf 1

²⁹ Zie de artikelen 92, 94 en 95 van de wet van 15 april 2018 houdende hervorming van het ondernemingsrecht, *BS* 27 april 2018, 36878. Zie ook F. GLANSDORFF en M. KRINGS, “Les professions libérales après l’entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018”, *JT* 2018, afl. 38, (853) 855 en 858-859.

³⁰ Zie art. III.73/1, ingevoegd door artikel 78 van de wet van 15 april 2018 houdende hervorming van het ondernemingsrecht, *BS* 27 april 2018, 36878. Zie ook F. GLANSDORFF en M. KRINGS, “Les professions libérales après l’entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018”, *JT* 2018, afl. 38, (853) 855.

³¹ Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende hervorming van het ondernemingsrecht, *Parl. St.* Kamer 2017-2018, nr. 54-2828/001, 7.

³² Voor een afwijkend standpunt, ingaand tegen de in de voorbereidende werkzaamheden uitgedrukte wil van de wetgever, stellende dat deze bepalingen ingevolge de onderwerping aan de bepalingen van Boek VI WER zonder onderscheid van toepassing zijn op alle beoefenaren van een vrij beroep, zie F. GLANSDORFF en M. KRINGS, “Les professions libérales après l’entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018”, *JT* 2018, afl. 38, (853) 855.

³³ Er wordt enkel m.b.t. de verwijdering uit het Belgisch recht van de begrippen “handelaar” en de begrippen “koopman” in artikel 214, tweede lid van de wet van 15 april 2018 verduidelijkt dat dit de toepassing onverlet laat van wettelijke, reglementaire of deontologische bepalingen die met verwijzing naar “handelaar”, “koopman” of afgeleide begrippen beperkingen opleggen aan de toegelaten activiteiten van gereguleerde beroepen. De wetgever heeft aangegeven dat hiermee wordt beoogt te verduidelijken dat de wet het verbod voor gereguleerde beroepen – opgelegd door wettelijke, reglementaire of

november 2018 zal (Boek VI van) het WER dus niet langer een wettelijke grondslag voor strengere deontologische regels bieden, zodat de vraag zich stelt of strengere deontologische regels nog langer toepassing kunnen vinden. Uit de voorbereidende werkzaamheden³⁴ blijkt evenwel dat artikel XIV.1, § 1 WER er enkel toe strekte om – louter in toepassing van de theorie “*lex specialis derogat legis generali*” – in herinnering te brengen dat Boek XIV WER een algemene wet betreft met horizontale werking, zodat de bepalingen ervan gelden onverminderd de meer specifieke en strengere reglementering die hieromtrent bestaat voor beoefenaars van een vrij beroep. Aangezien dit beginsel ook wordt toegepast zonder uitdrukkelijke wettekst, doet het feit dat de beoefenaren van een vrij beroep voortaan aan Boek VI WER worden onderworpen geen afbreuk aan de mogelijkheid om strengere en specifiekere deontologische regels inzake marktpraktijken en consumentenbescherming vast te stellen voor zover deze in overeenstemming zijn met de hiërarchie der wetsnormen, d.i. voor zover ze in overeenstemming zijn met de wet (m.i.v. van het Europees recht). Waar met betrekking tot artikel XIV.1, § 1 WER werd aangenomen dat specifieke deontologische regels inzake marktpraktijken van toepassing bleven voor zover deze in overeenstemming zijn met de wet (m.i.v. het Europees recht)³⁵, lijkt dezelfde stelling ook op te gaan nu de beoefenaars van een vrij beroep worden onderworpen aan de bepalingen van Boek VI WER.

Zo stelt art. 3.8 van Richtlijn 2005/29/EG van het Europees Parlement en de Raad van 11 mei 2005 betreffende oneerlijke handelspraktijken van ondernemingen jegens consumenten³⁶ dat deze richtlijn doet “*geen afbreuk doet aan (...) de deontologische gedragscodes of andere specifieke voorschriften voor gereguleerde beroepen ter handhaving van hoge integriteitsnormen van de beroepsbeoefenaar, die de lidstaten overeenkomstig het communautaire recht aan beroepsbeoefenaren kunnen opleggen*” en stelt art. 8.4 Richtlijn 2006/114/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 inzake misleidende reclame en vergelijkende reclame³⁷, dat “*niets in deze richtlijn (...) de lidstaten [belet] om, met inachtneming van de bepalingen van het Verdrag, verbodsbepalingen of beperkingen voor het gebruik van vergelijkingen in reclame voor beroepsmatige dienstverlening te handhaven of te introduceren, die rechtstreeks worden opgelegd dan wel door een instantie of organisatie die volgens de wetgeving van de lidstaten verantwoordelijk is voor het reguleren van de uitoefening van een beroepsactiviteit.*”

Hieruit volgt dat inzake vergelijkende reclame strengere deontologische regels kunnen worden vastgesteld maar dat, gelet op artikel 3.8 Richtlijn Oneerlijke Handelspraktijken, strengere deontologische regels inzake oneerlijke handelspraktijken enkel toegelaten zijn indien ze tot doel hebben bij te dragen tot het vrijwaren van de integriteit van de vrije beroepsbeoefenaar³⁸.

deontologische bepalingen – om handelaar te zijn of om handelsdaden te stellen, onverlet laat (Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende hervorming van het ondernemingsrecht, *Parl. St. Kamer* 2017-2018, nr. 54-2828/001, 55).

³⁴ Zie Memorie van toelichting bij het wetsontwerp houdende invoeging van boek XIV “Marktpraktijken en consumentenbescherming betreffende de beoefenaars van een vrij beroep” in het Wetboek van economisch recht en houdende invoeging van de definities eigen aan boek XIV en van de rechtshandavingsbepalingen eigen aan boek XIV, in de boeken I en XV van het Wetboek van economisch recht, *Parl. St. Kamer* 2013-2014, nr. 53-3423/001, 22-23.

³⁵ Zie P. CAMBIE en G. STRAETMANS, “Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken” in B. PONET en G. STRAETMANS (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 37 en 39-40.

³⁶ Zie P. CAMBIE en G. STRAETMANS, “Vrijberoepsbeoefenaars en eerlijke marktpraktijken” in B. PONET en G. STRAETMANS (eds.), *Het vrij beroep na het Wetboek van Economisch Recht*, Antwerpen, Intersentia, 2016, (33) 37 en 39-40.

³⁷ Richtlijn 2006/114/EG van het Europees Parlement en de Raad van 12 december 2006 inzake misleidende reclame en vergelijkende reclame (gecodeerde versie), *Pb. L.* van 27 december 2006, afl. 376, 21.

³⁸ J. STUYCK, “De begrafenis van de koopman: enkele inleidende beschouwingen over de nieuwe wet tot hervorming van het ondernemingsrecht”, *TBH* 2018, (315) 325, nr. 39.

Tot slot is nog te onderstrepen dat, ingevolge de opheffing van Boek XIV, ook de bepaling inzake de definities voor Boek XIV in Boek I, de bepalingen inzake het onderzoek naar en de vaststelling van inbreuken op het beroepsgeheim in Boek XV (artt. XV.27 t.e.m. XV.27/5 WER) en de bepalingen inzake de vordering tot staking wegens inbreuken op de eerlijke beroepspraktijken door een beoefenaar van een vrij beroep voor de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg in Boek XVII (artt. XVII.25/1 t.e.m. XVII.25/5 WER) werden opgeheven. Voortaan is rekening te houden met de definities die gelden voor de toepassing van Boek VI en het nieuwe artikel XV.10/1 WER inzake het onderzoek naar en de vaststelling van inbreuken op het beroepsgeheim en moet de vordering tot staking van een inbreuk gepleegd door de beoefenaar van een vrij beroep in alle gevallen voor de voorzitter van de ondernemingsrechtbank worden gebracht³⁹.

Gelet op de inwerkingtreding op 1 november 2018 van de nieuwe wettelijke bepalingen inzake ondernemingsrecht, waaronder de integratie van boek XIV in boek VI, heeft de brc Onrechtmatige bedingen ervoor geopteerd in dit advies uitsluitend te verwijzen naar de bepalingen van Boek VI WER.

2. Algemene opmerkingen

2.1 *Opzet van een modelovereenkomst*

De brc Onrechtmatige bedingen staat positief tegenover het initiatief van de OBFGB om in een modelovereenkomst te voorzien. De bedoeling van een modelovereenkomst zou er trouwens in moeten bestaan om concrete richtlijnen te geven omtrent specifieke contractuele regelingen die van belang zijn in de relatie advocaat- cliënt. Op die manier kan de Ordre des Barreaux Francophones et Germanophone bijdragen tot het nastreven van transparantie, met andere woorden in hoofde van de consument duidelijke en begrijpelijke contracten.

Zoals blijkt uit de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie is de transparantievereiste immers de eerste pijler bij het beoordelen van het al dan niet onrechtmatig karakter van contractvoorwaarden. Voor een consument is het immers van wezenlijk belang dat hij, vóór de sluiting van de overeenkomst, kennis neemt van alle contractvoorwaarden en de gevolgen van de sluiting van de overeenkomst. Op basis van de aldus verkregen informatie zal hij namelijk beslissen of hij wenst gebonden te zijn door voorwaarden die de verkoper tevoren heeft vastgelegd⁴⁰.

Zoals reeds gesteld in het advies nr. 20 op een modelovereenkomst dienstverlening advocaat van de Vlaamse Orde van Balies, zal een dergelijke modelovereenkomst niet enkel een voorgestelde regeling van contractuele rechten en plichten bevatten (bijvoorbeeld wat de aansprakelijkheid van de advocaat betreft), maar worden er ook 'richtlijnen en aanbevelingen' in opgenomen, bijvoorbeeld voor wat de informatieplicht van de advocaat betreft. De modelovereenkomst moet hiermee rekening houden in de formulering van dergelijke 'richtlijnen en aanbevelingen', teneinde niet tot een omkering van de bewijslast omtrent feitelijke vaststellingen te komen⁴¹. Verder gaat het om een "modelcontract", dat, gelet op de grote verscheidenheid aan soorten juridische dienstverlening, enkel bepaalde aspecten kan regelen.

³⁹ F. GLANSDORFF en M. KRINGS, "Les professions libérales après l'entrée en vigueur de la loi du 15 avril 2018", *JT* 2018, afl. 38, (853) 864-866.

⁴⁰ Zie o.m. HvJ, 21 maart 2013, zaak C-92/11, RWE Vertrieb tg. Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen (gepubliceerd in de digitale jurisprudentie van het Hof), punten 43 en 44 en tweede dictum, eerste streepje.

⁴¹ Zie COB 20, Advies op een modelovereenkomst dienstverlening advocaat, p. 6.

brc Onrechtmatige bedingen stelt hierbij vast dat de voorgelegde modelovereenkomst te veel de nadruk legt op het honorarium en de beperkingen van aansprakelijkheid, en hierdoor op onvoldoende wijze het werkelijke doel van een modelcontract bereikt, namelijk transparantie in de contractbepalingen van advocaten nastreven. Niet enkel de voor de advocaat belangrijke aspecten rond het honorarium en bepaalde rechten moeten bijgevolg aan bod komen, maar er moet ook in voldoende mate rekening houden worden met de voor de consument wezenlijke elementen voor wat de opdracht van een advocaat betreft. Hierbij dient zoveel als mogelijk rekening gehouden te worden met de precieze opdracht waartoe hij een overeenkomst aangaat met een advocaat. De brc Onrechtmatige bedingen beveelt dan ook aan de modelovereenkomst zoveel mogelijk in samenhang met de informatiefiche op te maken.

2.2 Samenhang van de modelvoorwaarden met de informatieverplichting van de advocaat

Zoals ook in het advies inzake de contractuele bepalingen in overeenkomsten tussen een architect en zijn cliënt uitvoerig werd besproken⁴², hangt de beoordeling van het al dan niet onrechtmatig karakter van contractvoorwaarden (bijvoorbeeld aansprakelijkheidsbeperkingen) inherent samen met de kenmerken van de dienstverlening⁴³. Het behoort in dit opzicht aan de dienstverrichter, in casu de advocaat, om op een voor de afnemer duidelijke en begrijpelijke wijze te omschrijven tot welke dienstverlening hij zich verbindt. Deze actieve informatieverplichting is medebepalend voor de invulling die aan de overeenkomst gegeven wordt, en de beoordeling van het kennelijk onevenwicht dat teweeggebracht zou kunnen worden door een (combinatie van) beding(en) in deze overeenkomst⁴⁴.

Een dergelijke actieve precontractuele informatieplicht in hoofde van de advocaat over de kenmerken van de dienstverlening, het tarief en de respectieve kosten, en de voorwaarden waaronder de dienstverlening verstrekt wordt is essentieel teneinde tot een werkelijke toestemming van de tegenpartij te komen⁴⁵.

De brc Onrechtmatige bedingen wijst in dit verband vooreerst op de algemene verplichtingen inzake informatie en transparantie zoals die volgen uit de artikelen III.74 en volgende van het Wetboek van Economisch Recht, welke bepalingen een omzetting vormen van de Dienstenrichtlijn⁴⁶. Deze verplichtingen inzake informatie en transparantie gelden niet enkel ten aanzien van consumenten, maar zijn in het algemeen van toepassing op iedere 'afnemer van een dienst'.

Het gaat hier om minimale regels inzake de kwaliteit van de diensten, die ten goede moeten komen aan de afnemers van de diensten. Meer in het bijzonder moeten afnemers van diensten door betere informatie en meer transparantie beter geïnformeerde keuzes kunnen maken⁴⁷. Ondernemingen worden er dus toe verplicht bepaalde informatie mee te delen aan de afnemer van de dienst, ofwel om deze informatie op een gemakkelijk toegankelijke manier beschikbaar te stellen, zodat afnemers van diensten overal binnen de Europese Unie op basis van essentieel geachte geobjectiveerde info een keuze kunnen maken. De ondernemingen zijn verplicht deze gegevens, waaronder de algemene voorwaarden, op de wijze gesteld in artikel III.75 ter beschikking te stellen, zodat de afnemers van de

⁴² Zie COB 26, "Advies inzake de contractuele bepalingen in overeenkomsten tussen een architect en zijn cliënt", p. 12 (Actieve informatieverplichting).

⁴³ HvJ, 15 januari 2015, Siba, zaak C-537/13, nrs. 33-34.

⁴⁴ *Idem*, COB 26, p. 12.

⁴⁵ Zie reeds COB 20, p. 8.

⁴⁶ Richtlijn 2006/123/EG

⁴⁷ Zie Europese Commissie, *Handboek voor implementatie van de Dienstenrichtlijn*, Luxemburg, Bureau voor Officiële Publicaties van de Europese Gemeenschap, 2007, p. 48, te raadplegen via de volgende link: http://ec.europa.eu/internal_market/services/docs/services-dir/guides/handbook_nl.pdf, p. 48.

diensten op basis van die verkregen informatie eventueel kunnen vergelijken en met kennis van zaken hun aankoopbeslissing kunnen nemen.

Op basis van deze informatieverplichtingen volgend uit de dienstenrichtlijn, hebben onder meer verschillende organisaties⁴⁸ die de belangen van beoefenaars van vrije beroepen behartigen een informatiefiche opgesteld, waar op een transparante manier de verschillende essentiële elementen van informatie voorkomen waardoor de afnemers van een dienst op een objectieve en geïnformeerde wijze een keuze kunnen maken met betrekking tot de dienstverlener waarop zij eventueel een beroep willen doen.

Naast de verplichting tot terbeschikkingstelling van minimale informatie aan iedere afnemer van een dienst, weegt op elke onderneming ook een actieve informatieverplichting omtrent onder meer de kenmerken van de dienstverlening, de prijs, en de voorwaarden waaronder de dienstverlening gebeurt. Dit volgt uit artikel VI.2 WER voor overeenkomsten anders dan overeenkomsten op afstand of buiten de verkooppromten gesloten, en uit artikel VI.45 en volgende voor overeenkomsten op afstand, en tenslotte artikel VI.64 en volgende voor buiten de verkooppromten gesloten overeenkomsten.

Wat die actieve informatieverplichting betreft, merkt de brc Onrechtmatige bedingen reeds op dat kennisname- en aanvaardingsbedingen zoals *“Au début de sa mission, l’avocat informe le client de manière claire au sujet du mode de calcul de ses honoraires et des frais éventuels”* (art. 6.1.a), of *“Le client reconnaît que l’avocat l’a informé des conditions d’accès à l’aide juridique.”* (art. 6.1.b) niet voldoende zijn om aan te tonen dat de advocaat aan bepaalde actieve informatieverplichtingen heeft voldaan⁴⁹.

De brc Onrechtmatige bedingen beveelt daarom aan om een geïntegreerd document op te stellen, waarbij de essentiële info samen met de contractvoorwaarden weergegeven wordt. Naar de mening van de brc kan de afnemer van de dienst en meer in het bijzonder de consument enkel op die manier een duidelijker inzicht hebben op de dienstverlening die hij mag verwachten én de daarmee samenhangende contractuele rechten en plichten.

Een andere manier waarop de advocaat kan aantonen dat hij aan zijn informatieverplichting heeft voldaan, bestaat erin de consument te laten afvinken dat hij op de hoogte gesteld werd van bepaalde info, bijvoorbeeld door het afvinken in een “tickbox” van de documenten die hij ontvangen heeft en de info die de advocaat hem verstrekt heeft⁵⁰.

De brc Onrechtmatige Bedingen wijst tenslotte ook op artikel III.78 WER, dat stelt dat elke onderneming de plicht heeft aan te tonen dat aan de eisen voorzien in de artikelen III.74 tot III.79 voldaan is. De brc Onrechtmatige bedingen verwijst eveneens naar een arrest van 25 juni 2015⁵¹ waar het Hof van Cassatie oordeelde dat op een advocaat de bewijslast rust met betrekking tot de informatieverplichting dat een cliënt in aanmerking kwam voor rechtsbijstand⁵². Uit de algemene bewoordingen in dit Cassatie-arrest zou dus kunnen afgeleid worden dat niet langer als uitgangspunt geldt dat de informatiegerechtigde moet bewijzen dat de informatieplichtige in zijn verplichting is tekortgeschoten⁵³.

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld de informatiefiche en opdrachtbrief van het Belgisch Instituut voor Boekhouders en Fiscalisten...

⁴⁹ Zie reeds de opmerking omtrent de formulering gemaakt in Hoofdstuk 2, Afdeling 1.

⁵⁰ Zie in dit verband Aanbeveling nr. 3 (zesde alinea) van de brc Onrechtmatige Bedingen in het advies hypothecair krediet: brc Onrechtmatige Bedingen, Advies nr. 43, Advies over de contractvoorwaarden in de overeenkomsten inzake hypothecair krediet, p. 30. Dit advies kan geraadpleegd worden op de website van de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven via de volgende link: https://ccecrb.fgov.be/dpics/fichiers/2019-01-03-03-27-07_doc183181nl.pdf

⁵¹ Cass. 25 juni 2015, C. 14.0382.F

⁵² De advocaat was daar op grond van een deontologische regel van de Ordre des Barreaux Francophones et Germanophones (OBFG) toe verplicht.

⁵³ Zie hierover de bespreking van W. VANDENBUSSCHE, “Advocaat moet bewijzen dat hij aan informatieverplichting heeft voldaan”, in *De Juristenkrant*, 2015, 23 december 2015, nr. 320. De auteur verwijst eveneens naar een eerdere ommekeer in de

Naar aanleiding van de hoorzitting met de OBFG en de algemene opmerkingen van de OBFG, is de discussie gevoerd hoe de modelvoorwaarden zich verhouden tot de algemene informatieverplichting van de advocaat, en bijvoorbeeld de informatiefiche zoals deze volgt uit de artikelen III.74 en volgende van het WER.

De brc Onrechtmatige Bedingen begrijpt dat de modelvoorwaarden per definitie weinig aan verandering onderhevig zijn, terwijl de informatie over o.m. de kenmerken van de dienstverlening per definitie verschilt per opdracht.

Toch beveelt de brc Onrechtmatige Bedingen aan om beide documenten, met name enerzijds de informatiefiche en anderzijds de contractvoorwaarden, samen aan de consument te overhandigen. Het behoort immers juist tot de essentie van de precontractuele informatieverplichting dat de consument niet alleen duidelijk ingelicht wordt over de opdracht van de advocaat, maar ook omtrent de voorwaarden waaronder dit gebeurt, zodat hij correct de economische en juridische gevolgen die de (voorwaarden waaronder het) opdracht met zich meebrengt, kan inschatten⁵⁴. In haar brief van 5 maart 2019 vermeldt de OBFG trouwens dat sommige advocaten de informatiefiche en de toepasselijke algemene voorwaarden in één document samenvoegen.

Aanbeveling:

Het behoort tot de vrijheid van de advocaten om uit te maken op welke wijze de precontractuele informatieverplichting wordt ingevuld en de minimale informatieverplichtingen enerzijds, en de modelvoorwaarden anderzijds, aan de consument worden meegedeeld. Teneinde discussies omtrent het bewijs van het verstrekken van de minimale informatie-elementen te vermijden, is het hierbij aangewezen dat uit de totstandkoming van de overeenkomst duidelijk blijkt dat de consument alle benodigde info verkregen heeft, of om elke twijfel te vermijden dat de advocaat de consument minstens door een positieve handeling (afvinken, tickbox) laat aangeven deze info verkregen te hebben.

De brc Onrechtmatige Bedingen beveelt ten tweede aan dat de info over de opdracht (de wettelijke informatiefiche) en de voorwaarden van de dienstverlening (het hier voorgelegde model van algemene voorwaarden) in een geïntegreerde vorm gebeurt en dus samengevoegd wordt in een modeldocument, opdat de cliënt die kennisneemt van een aanbod correct de economische en juridische gevolgen hiervan zou kunnen inschatten.

2.3 Al dan niet wenselijkheid van afzonderlijke modelvoorwaarden B2B vs. B2C.

De brc Onrechtmatige bedingen stelt vervolgens vast dat de voorgelegde modelvoorwaarden zowel gelden voor overeenkomsten gesloten met consumenten als voor overeenkomsten gesloten met andere ondernemingen.

Op zich stelt een algemeen modelcontract, dat zowel zou gelden ten aanzien van consumenten als ten aanzien van andere ondernemingen geen enkel probleem, voor zover hierbij de dwingende bepalingen inzake consumentenbescherming, in het bijzonder de wettelijke regeling inzake onrechtmatige bedingen gerespecteerd wordt.

Franse rechtspraak in Cassatiearresten van 25 februari 1997 (met betrekking tot het niet informeren door een arts van een risico dat inherent was aan een heelkundige ingreep), en van 29 april 1997 (met betrekking tot de informatie- en raadgevingsplicht van een advocaat): zie Cass. fr., 25 februari 1997, *Bull. Cass.*, 1997, I, p. 49, nr. 75, en Cass. fr., 29 april 1997, *Contrats, concurrence, consommation*, 1997, p. 6, nr. 111, noot LEVENEUR, L. en R.G.A.R., 1997, nr. 12855. Zie eveneens A. DE BOECK, *Informatierechten en -plichten bij de totstandkoming van overeenkomsten*, Antwerpen- Groningen, intersentia, 2000, p. 462-463, nrs. 1058-1060.

⁵⁴ Zie o.m. HvJ, Kásler: HvJ 30 april 2014, C-26/13, ECLI:EU:C:2014:282, punt 74 en tweede dictum.

De brc Onrechtmatige bedingen wijst bijvoorbeeld op de schadebedingen die aan een ander wettelijk kader onderworpen naargelang het om ondernemingen gaat (de wet betalingsachterstand handelstransacties), dan wel om consumenten (toetsing aan de artikelen VI.83, 17° WER en VI.83, 24° WER).

Naar aanleiding van de hoorzitting met de OBFG werd daarenboven de opmerking gegeven dat een modelcontract dat zowel B2C als B2B geldt, geen afbreuk mag doen aan de verplichting tot duidelijke contracten. Indien er te veel parameters zouden verschillen naargelang het om B2C of B2B zou gaan, wordt een dergelijk document immers moeilijk leesbaar voor de gemiddelde consument.

In haar brief van 5 maart, en in haar laatste versie van de modelvoorwaarden, geeft de OBFG te kennen om aan te bevelen twee verschillende modelvoorwaarden te hanteren naargelang de cliënt consument is of niet. Het aan de brc Onrechtmatige Bedingen oorspronkelijk voorgelegde contract is in haar finale versie in die zin aangepast.

Aanbeveling:

Het staat de OBFG vrij om één document, dan wel twee documenten op te maken, naargelang het om contracten B2C of B2B gaat. Gaat het om één document dat zowel ten aanzien van consumenten als niet-consumenten zou gelden, dan mag dit evenwel geen afbreuk doen aan de transparantievereiste.

3. Analyse van de voorgelegde modelvoorwaarden

3.1 Art. 1. Voorwerp van de overeenkomst

3.1.1 Omschrijving van de opdracht van de advocaat (art. 1.1., eerste lid, art. 1.2. en art. 1.3.)

Artikel 1.1. stelt in het algemeen dat de cliënt zijn advocaat belast met de behartiging van zijn belangen door advies te geven, bijstand te verlenen, te onderhandelen en de cliënt te verdedigen voor de rechtbank of andere instanties. De informatiefiche die precontractueel moet worden overhandigd aan de cliënt bevat de precieze draagwijdte van de opdracht van de advocaat. De opdracht van de advocaat kan nog worden gewijzigd of aangepast.

Artikel 1.2. bepaalt dat de opdracht van de advocaat bestaat in alle prestaties die nuttig kunnen zijn ter verdediging van de belangen van de klant. Artikel 1.3. verwijst naar de zorgvuldigheidsverplichting in het kader van de wettelijke verplichtingen, de deontologie, en de hoffelijkheidsverplichting onder advocaten.

Een dergelijke algemene bepaling omtrent de opdracht van de advocaat en de wijze van uitvoering van zijn opdracht biedt op zich geen meerwaarde aan een modelovereenkomst.

Zoals in Hoofdstuk 2, Afdeling 2, is toegelicht, behoort het aan de advocaat om duidelijke informatie te verstrekken omtrent zijn dienstverlening. De verplichting zoals die volgt uit artikel III.74, § 1, 13° WER (omzetting van de dienstenrichtlijn) om, onder meer aan de hand van een door de onderneming verstrekt informatiedocument waarin de activiteiten in detail worden beschreven⁵⁵, de nodige informatie ter beschikking te stellen omtrent de belangrijkste kenmerken van de dienstverlening, heeft juist tot doel om vanuit *het oogpunt van de afnemer van de dienst* een geobjectiveerd referentiekader te

⁵⁵ Art. III.75, 4° WER.

scheppen met betrekking tot de te verwachten dienstverstrekking en hem bewust te maken van zijn rechten en verplichtingen⁵⁶.

Het behoort dan ook aan de advocaat om de cliënt duidelijke informatie te verschaffen omtrent de toevertrouwde opdracht, en op basis van de eigenheid van de zaak die hem wordt voorgelegd, de cliënt verder te informeren over de taakbehartiging zoals hij deze inschat, zodat de cliënt zich een duidelijk beeld kan vormen van de prestaties die hij mag verwachten van de advocaat.

Het modelcontract moet om die reden de nodige ruimte tot invullen van de specifieke opdracht laten. De taak van de OBFGB zou erin kunnen bestaan om de nodige richtlijnen te geven omtrent de verschillende mogelijke taken van de advocaat, zoals adviesverlening, bijstand bij bemiddeling of onderhandeling en bijstand in één of meer nader bepaalde procedures⁵⁷.

3.1.2 Wijziging opdracht advocaat in de loop van de overeenkomst

Artikel 1.1., tweede lid, bepaalt vervolgens dat het voorwerp van de opdracht van de advocaat gewijzigd of vervolmaakt kan worden in de loop van de dossierbehartiging in functie van de evolutie van dit dossier of op vraag van de cliënt.

De brc Onrechtmatige bedingen vindt dat het aanbeveling verdient om duidelijker aan te geven dat de advocaat niet eenzijdig een andere invulling aan zijn opdracht kan geven, indien dit niet gerechtvaardigd kan worden op grond van objectieve omstandigheden.

In ieder geval moet de consument instemmen met een wijziging van de opdracht van de advocaat. Enkel indien dit gerechtvaardigd kan worden door dringende omstandigheden, is een dergelijke instemming niet vereist.

Aanbeveling:

Het behoort aan de advocaat om duidelijke informatie te verstrekken omtrent zijn opdracht en de manier waarop hij deze zal uitvoeren. De Ordre des Barreaux Francophones et Germanophone kan hierbij een sturende rol vervullen door de nodige richtlijnen per categorie van taak van de advocaten uit te werken en ter beschikking te stellen van haar leden.

Dergelijke beschrijving van de opdracht heeft tot doel een zoveel als mogelijk geobjectiveerde omschrijving te maken van de taken waaraan de cliënt zich mag verwachten.

Zoals in de eerste aanbeveling reeds naar voor kwam, beveelt de brc Onrechtmatige Bedingen aan dat de informatiefiche die onder meer de nodige info verstrekt over de dienstverlening en het honorarium van de advocaat, en de modelvoorwaarden, zoveel als mogelijk geïntegreerd worden opdat de consument een duidelijk beeld verkrijgt van de opdracht, en de voorwaarden waaronder de opdracht wordt ingevuld.

Wijzigingen aan deze opdracht in de loop van de uitvoering van de overeenkomsten die niet voortvloeien uit deze informatieverplichtingen moeten uitdrukkelijk besproken en overeengekomen worden met de cliënt. Clausules die ertoe strekken de advocaat eenzijdig zijn prestaties te laten vaststellen zonder dat dit op objectieve gronden kan gesteund worden, kunnen onrechtmatig zijn krachtens artikel VI.83, 6°, WER.

⁵⁶ Zie reeds COB 26, "Advies inzake de contractuele bepalingen in overeenkomsten tussen een architect en zijn cliënt", p. 9.

⁵⁷ Zie in dezelfde zin het modelcontract van de Orde van Vlaamse Balies, weergegeven als bijlage bij het advies van de Commissie voor Onrechtmatige Bedingen van 5 mei 2006, te raadplegen via de website van de FOD Economie.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft, voor wat de wijzigingen in de loop van de uitvoering van de overeenkomst voortvloeien, de volgende alinea toegevoegd in artikel 1.1. (laatste lid):

“Elke wijziging van de opdracht in de loop van het dossier moet voorafgaandelijk medegedeeld worden en het uitdrukkelijk akkoord van de cliënt ontvangen.”

3.2 Art. 2. Begin van de opdracht

Artikel 2, eerste lid, stelt dat de opdracht van de advocaat een aanvang neemt op het moment van de wilsovereenstemming over het voorwerp, het tarief, en de toepassing van de contractvoorwaarden. Hiervan zou kunnen worden afgeweken als de advocaat en zijn cliënt dit schriftelijk zouden overeenkomen.

De zinsfrase *“sauf si l’avocat et le client en ont convenus autrement par écrit »* (“tenzij de advocaat en de cliënt schriftelijk anders overeengekomen zijn») is naar de mening van de brc Onrechtmatige bedingen dubbelzinnig. Het gaat hier om een eventueel schriftelijk akkoord omtrent een (later) begin van uitvoering van de opdracht, niet om een afwijking op de wilsovereenstemming. De brc Onrechtmatige Bedingen beveelt dan ook aan dit duidelijker zo te formuleren.

Artikel 2, tweede lid, stelt dat indien de advocaat moest tussenkomen voor de wilsovereenstemming, de opdracht reeds een aanvang neemt vanaf het verstrekken van deze voorbereidende diensten.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt op dat de situaties waarin de advocaat tussenkomt zonder voorafgaandelijk akkoord met de cliënt, in principe niet kunnen: het gaat in die gevallen immers om een afgedwongen aankoop in de zin van artikel VI.103, 6° WER en de consument moet normaliter altijd een vrij keuzerecht hebben.

De OBFG stelt evenwel dat het een vaak voorkomende praktijk is dat een advocaat wordt opgeroepen, bijvoorbeeld door de verzekeraar rechtsbijstand, om dringend tussen te komen teneinde de belangen van een cliënt te verdedigen. In dergelijke omstandigheden moet de advocaat zo vlug als mogelijk de voorwaarden en tarieven overmaken.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige bedingen beveelt aan artikel 2, eerste lid, als volgt te herformuleren:

“Sauf si l’avocat et le client se sont accordés autrement quant au délai d’exécution de la mission,... »

Indien de advocaat reeds voor de wilsovereenstemming moet tussenkomen, dan dient hij de consument zo snel als redelijkerwijze mogelijk de voorwaarden en tarieven over te maken.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

Artikel 2, tweede lid, werd als volgt aangepast: *“Indien de advocaat reeds voordat er overeenstemming is met de cliënt moet tussenkomen, dan verzendt hij de voorwaarden en toepasselijke tarieven zo vlug als mogelijk.”*

3.3 Art. 3. Informatieverstrekking

Artikel 3 behandelt enerzijds de informatieverplichting in hoofde van de klant omtrent alle relevante feiten, en anderzijds de informatieverstrekking door de advocaat over de evolutie van het dossier. In artikel 3.3. wordt tenslotte de aansprakelijkheid van de informatieplichtige voor ieder fout of gebrek in deze informatieverplichting vastgesteld, en bijgevolg de eventuele plicht tot schadeloosstelling die hieruit zou voortvloeien.

- belang van het uitwisselen van informatie in het kader van de advies- en raadgevingsplicht van de advocaat

Uiteraard is iedere partij ertoe gehouden alle relevante informatie met betrekking tot de overeengekomen opdracht, binnen het kader van de loyale samenwerkingsplicht die op iedere contractpartij rust, mee te delen. Zoals reeds is gesteld met betrekking tot het advies van de Commissie voor Onrechtmatige Bedingen op de modelovereenkomst dienstverlening advocaat van de *Orde van Vlaamse Balies*, is echter vooral de advocaat, gelet op zijn groot kennisvoordeel, ertoe gehouden zijn cliënt actief te informeren, zowel over de te verwachten dienstverlening en de voorwaarden waaronder dit gebeurt, als over de uitvoering van de opdracht en het verloop van de procedure⁵⁸.

De advies- en raadgevingsplicht van de advocaat vormt een essentieel element van zijn opdracht. Dit houdt onder meer in dat de advocaat niet enkel objectieve info verstrekt omtrent bijvoorbeeld de verschillende stappen in een gerechtelijke procedure, maar bijvoorbeeld ook dat hij de cliënt advies verstrekt omtrent de opportuniteit van bijvoorbeeld een gerechtelijke procedure en de slaagkansen indien deze daarvoor zou opteren.

- bewijslast naleven informatieverplichting

Wat vervolgens specifiek de bewijslast betreft omtrent het naleven van bepaalde informatieverplichtingen die op de advocaat rusten, kan in eerste instantie gewezen worden op artikel III.78 van het Wetboek van Economisch Recht, dat het bewijs van de informatie over de in artikel III.74 WER en artikel III.76 WER mee te delen elementen van informatie op de onderneming, in casu bij de advocaat legt.

Hoewel het gegeven of de andere partij duidelijk op de hoogte werd gebracht van bepaalde elementen van informatie veelal via een mondelinge toelichting het best wordt bereikt, beveelt de brc Onrechtmatige bedingen omwille van het bewijs bijgevolg aan om hiervan ook een schriftelijke bevestiging of weerslag te reproduceren.

Wat de bewijslast betreft, kan in tweede instantie ook worden verwezen naar de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie⁵⁹, waar het Hof aanvoert dat uit het doeltreffendheidsbeginsel volgt dat het eerder aan de onderneming behoort om te bewijzen dat hij aan zijn informatieverplichting heeft voldaan. Daarnaast is er specifiek voor wat de informatieverplichting van de advocaat betreft het arrest van het Hof van Cassatie van 25 juni 2015⁶⁰, waar het Hof van Cassatie oordeelde dat op een

⁵⁸ COB 20, p. 8.

⁵⁹ HvJ, arrest Consumer Finance SA/ Ingrid Bakkaus e.a., 18 december 2014, ECLI:EU:C:2014:2464

⁶⁰ Cass. 25 juni 2015, *RGAR* 2015, afl. 8, 15.219, noot F. GLANSDORFF; *R.W.* 2015-16, nr. 42, 1664, met noot W. VANDENBUSSCHE, "Over de bewijsrisicoverdeling bij de schending van informatieplichten. Een gordiaanse knoop om te ontwarren?", 1665-1669.

advocaat de bewijslast rust met betrekking tot de informatieverplichting dat een cliënt in aanmerking kwam voor rechtsbijstand⁶¹.

- door de cliënt te verstrekken informatie: advocaat moet duidelijk wijzen op het belang van bepaalde gegevens

Artikel 3.3. bepaalt dus dat de informatieplichtige die in zijn plicht tot correcte informatieverstrekking tekort is geschoten, aansprakelijk is voor de gevolgen die uit een gebrekkige informatieverstrekking voortvloeien.

Een dergelijke klassieke bilaterale bepaling is in deze context echter onevenwichtig gezien de positie van de advocaat als professioneel in het recht.

Gelet op de beroepskennis van de advocaat, behoort het aan de advocaat om zijn cliënt te wijzen op het essentieel karakter van bepaalde stukken en het belang van bepaalde informatie die deze gehouden is mee te delen⁶².

Aanbeveling:

Wat de informatieverplichting in hoofde van de advocaat betreft, is het in het kader van de bewijslast aan te bevelen dat er een schriftelijke weerslag of een afvinken gebeurt teneinde onduidelijkheden ter zake zoveel als mogelijk te vermijden.

Wat de uitwisseling van informatie tijdens de uitvoering van de opdracht betreft, wijst de brc Onrechtmatige Bedingen er tenslotte op dat gelet op de expertise van de advocaat, het aan deze laatste behoort om de cliënt te wijzen op het essentiële karakter van bepaalde stukken.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft de informatieverplichting in de loop van de opdracht een specifiekere invulling gegeven, zodat de cliënt een beter beeld krijgt van de essentiële elementen waarover de advocaat zijn cliënt moet inlichten.

Er is ook verduidelijkt in artikel 3.5. dat de informatie zoveel als mogelijk schriftelijk wordt medegedeeld door de advocaat. De brc Onrechtmatige Bedingen merkt in dit opzicht op dat er hiertoe ook soepeler middelen zijn, zoals bijvoorbeeld het afvinken van een verklaring waarbij de cliënt erkent geïnformeerd te zijn, een tickbox, enz.

3.4 Art.4. Vertrouwelijkheid van de correspondentie

De BRC Onrechtmatige Bedingen heeft geen opmerkingen op deze bepaling.

3.5 Art. 5. Beroep op derden

In deze bepaling wordt er terecht een onderscheid gemaakt tussen enerzijds een (1) beroep op advocaten voor de uitvoering van specifieke opdrachten, (2) een beroep op gerechtsdeurwaarders of

⁶¹De advocaat was daar trouwens op grond van een deontologische regel van de Ordre des Barreaux Germanophones et Francophones (OBGF) toe verplicht, namelijk artikel 1 van het toenmalige OBFG-reglement van 15 oktober 2001 en 26 juni 2003 (huidig artikel 5.10 van de codex deontologie van de OBFG).

⁶² Zie reeds COB 20, p. 10.

vertalers, en anderzijds (3) een beroep op andere derden, zoals notarissen, deskundigen maar ook gespecialiseerde advocaten.

Dit onderscheid is immers cruciaal voor wat het tarief of de kosten (toe- of) berekening betreft, en ook voor wat de aansprakelijkheid betreft⁶³.

In de eerste twee hypothesen staat de advocaat in principe in voor de prestaties die deze lasthebber of onderaannemer voor hem verricht.

Wat het beroep op andere advocaten betreft, beveelt de BRC Onrechtmatige bedingen nog aan dat de cliënt altijd voorafgaandelijk en duidelijk wordt geïnformeerd over de hoedanigheid en de rol van eventuele andere advocaten, bijvoorbeeld binnen een associatie, die samen met de advocaat die door de cliënt belast is met een opdracht aan die opdracht meewerken.

Wordt een beroep gedaan op derden die met een specifieke opdracht belast worden, zoals gespecialiseerde advocaten, notarissen, deskundigen, technische raadgevers, boekhouders, dan hangt het veelal van de concrete omstandigheden af welke partij het best geplaatst is om bepaalde derden aan te wijzen. Dit dient evenwel niet alleen in overleg met de cliënt te gebeuren, maar hiervoor is minstens de uitdrukkelijke instemming van de cliënt nodig.

Wordt een beroep gedaan op derden, dan dient er bovendien contractueel in voorzien te worden dat de klant op voorhand geïnformeerd wordt over de kost van de interventie van deze derden.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige bedingen beveelt aan dat duidelijker in het modelcontract naar voor komt welke gevolgen er zijn verbonden aan het onderscheid tussen de verschillende soorten derden, inzonderheid wat de kostentoe rekening betreft en wat de aansprakelijkheid betreft.

Wat het inschakelen van andere advocaten betreft, moet de cliënt duidelijk en voorafgaandelijk geïnformeerd worden over hun hoedanigheid en rol bij de uitvoering van de opdracht.

Wat het inschakelen van derden betreft die met een specifieke opdracht belast worden, is minstens de voorafgaande uitdrukkelijke instemming van de cliënt vereist.

Bij het beroep op derden dient de cliënt op voorhand geïnformeerd te worden over de kost van de interventie van deze derden.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft in grote lijnen gevolg gegeven aan deze aanbevelingen. Wat het beroep op andere advocaten in een associatie of kantoor betreft, wijst de OBFG wel op de omstandigheid dat dit vaak voorkomt voor specifieke taken, en dat zich daaromtrent geen probleem stelt indien de cliënt daarover duidelijk voorafgaandelijk geïnformeerd wordt (nieuw artikel 5.1.).

Wat het beroep op externe derden betreft, is nu duidelijk bepaald dat hiervoor het akkoord van de cliënt vereist is (artikel 5.4.).

⁶³ Zie reeds COB 20, p. 10-11. Zie ook artikel 7.15. de Deontologische code van de OBFG, verplicht gesteld door het reglement van 12 november 2012, B.S. 17 januari 2013 (inwerkingtreding 17 januari 2013): "Pour autant qu'ils aient réclamés leurs frais dans un délai raisonnable, l'avocat est financièrement responsable à l'égard des tiers auxquels il fait appel (huissier de justice, conseil technique, traducteur, etc.) pour les devoirs qu'il leur demande, sauf s'il les a avertis préalablement et par écrit que ces frais devaient être réclamés directement au client. »

3.6 Art. 6. Erelonen en kosten

3.6.1 Principes

In artikel 6.1. wordt gesteld dat de advocaat de cliënt op duidelijke wijze informeert over (a) de honoraria en eventuele kosten en over (b) de voorwaarden om recht te hebben op rechtsbijstand. Voor wat de rechtsbijstand betreft, wordt verwezen naar de internetsite “avocats.be”, waar deze voorwaarden opgenomen zijn. Er wordt hierbij in de clause verondersteld dat de cliënt die over zijn eventueel recht op rechtsbijstand geïnformeerd wordt uitdrukkelijk en met perfecte kennis van zaken verzaakt aan het voordeel van juridische bijstand.

De brc Onrechtmatige bedingen verwijst voor wat dergelijke contractueel vastgelegde erkenningen van door de advocaat te verstrekken informatie betreft naar haar opmerking in Hoofdstuk 2, Afdelingen 1 en 2.

Clausules waarbij gesteld wordt dat de advocaat de nodige informatie verleent over de toepasselijke tarieven en kosten, en over de voorwaarden om recht te hebben op rechtsbijstand zijn niet voldoende om bepaalde feitelijke situaties te bewijzen. Er wordt vooreerst gewezen op artikel VI.83, 26°, dat bedingen verbiedt die “op onweerlegbare wijze de instemming van de consument vaststellen met bedingen waarvan deze niet daadwerkelijke kennis heeft kunnen nemen vóór het sluiten van de overeenkomst”.

Beroept de advocaat bij onenigheid omtrent het verstrekt hebben van deze informatie zich louter op een dergelijke clause, dan heeft een dergelijke clause tot gevolg dat het aan de consument toekomt om aan te tonen dat hij niet werd geïnformeerd, en is er bijgevolg een omkering van de bewijslast in strijd met artikel VI.83, 21° WER. De brc Onrechtmatige bedingen verwijst in dat opzicht opnieuw naar het vernoemde arrest van 25 juni 2015⁶⁴ waarbij Cassatie oordeelde dat op een advocaat de bewijslast rust met betrekking tot de informatieverplichting dat een cliënt in aanmerking kwam voor rechtsbijstand⁶⁵.

De erkenning via een standaardclause dat de consument, met volledige kennis van zaken, afstand doet van het voordeel op rechtsbijstand, betekent dat de consument contractueel afstand doet van bepaalde wettelijke voordelen waar hij van zou kunnen genieten, en creëert op zich een kennelijk onevenwicht tussen de rechten en plichten van de partijen ten nadele van de consument (artikel I.8.22° WER). De brc Onrechtmatige Bedingen verwijst in dit opzicht naar haar opmerking dat het aangewezen is dat de advocaat zich het bewijs verschafft dat bepaalde info werd verstrekt aan de consument, bijvoorbeeld door deze te laten afvinken dat hij bepaalde info ontvangen heeft.

Aanbeveling:

Het behoort aan de advocaat om de cliënt op duidelijke wijze in te lichten over de tarieven en kosten. Clausules die vaststellen dat de advocaat duidelijk over de wijze van berekening van de honoraria en eventuele kosten geïnformeerd heeft, zonder dat dit aannemelijk kan gemaakt worden aan de hand van de feitelijke omstandigheden, kunnen in strijd zijn met de artikelen VI.83, 21° en 26° WER.

Het behoort aan de advocaat om de cliënt in te lichten omtrent het eventueel voordeel op rechtsbijstand. Clausules waarbij verklaard wordt dat de consument, met volledige kennis van zaken, afstand doet van het

⁶⁴Cass. 25 juni 2015, C. 14.0382.F

⁶⁵De advocaat was daar trouwens op grond van een deontologische regel van de Ordre des Barreaux Francophones et Germanophone (OBFG) toe verplicht.

voordeel van rechtsbijstand, creëren een kennelijk onevenwicht in de zin van de algemene norm doordat de consument contractueel afstand doet van bepaalde wettelijke rechten waarover hij zou kunnen genieten.

Het staat de advocaat anderzijds altijd vrij om met redelijke middelen te bewijzen dat hij deze info verschaft heeft, bijvoorbeeld door de consument bepaalde documenten te laten ondertekenen of hem te laten afvinken dat hij op de hoogte gesteld werd van bepaalde info.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG voorziet voortaan in een apart document waarin de consument gewezen wordt op de voorwaarden waaronder cliënten in aanmerking komen voor rechtsbijstand. De cliënt kan op dit document uitdrukkelijk aangeven dat hij afziet van deze rechtsbijstand.

3.6.2 Facturatievoorwaarden

Artikel 6.2. betreft de betaling in provisie, in functie van de voortgang van het dossier. Er wordt vooreerst opgemerkt dat het aan de advocaat toekomt, voordat een consument wordt gebonden door de overeenkomst, de consument duidelijke informatie te verstrekken, onder meer omtrent de manier waarop de prijs wordt berekend (art. VI.2, 3° WER). Dit houdt dus in dat het aan de advocaat toekomt om de verschillende parameters duidelijk toe te lichten.

Bij het vragen van provisie tijdens de opdracht, en op het einde van de opdracht stuurt de advocaat zijn staat van de nog openstaande erelonen, kosten en uitgaven naar de cliënt met de uitnodiging deze te betalen (art. 6, 2, c)). *Op vraag van de cliënt* wordt het overzicht van alle honoraria, kosten en uitgaven aan de cliënt overgemaakt door de advocaat (art. 6.2.c), laatste lid).

Deze provisie en dit overzicht van alle aangerekende honoraria, kosten en uitgaven vormt de verantwoording door de advocaat van zijn gevraagd honorarium en kosten, en betekent dus een belangrijk bewijsstuk voor de advocaat, zowel voor wat zijn geleverde prestaties betreft, als ter staving van de gevraagde betalingen. Een dergelijk verantwoordingsstuk kan nu trouwens via gebruiksvriendelijke programma's (bijv.-b. Toga) op gemakkelijke wijze opgemaakt worden.

De BRC Onrechtmatige Bedingen beveelt dan ook aan, teneinde een transparante dienstverstrekking te waarborgen, dat de advocaat deze provisie en deze eindstaat *spontaan* met de nodige verantwoording overmaakt aan de cliënt ⁶⁶.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige Bedingen beveelt aan dat de advocaat de gevraagde provisie en de eindstaat telkens spontaan, met een duidelijke verantwoording van de aangerekende bedragen, met andere woorden de staat van honoraria, kosten en uitgaven, overmaakt aan de cliënt.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft in artikel 6.2.c) toegevoegd dat de advocaat zowel bij het vragen van provisie als bij het afsluiten van het dossier verantwoordt op welke prestaties en kosten deze provisie betrekking hebben en een minstens summier overzicht bijvoegt van alle vervulde taken en opgelopen kosten.

⁶⁶ Ook al is het zo dat bij niet-homogene diensten een dergelijk bewijsstuk enkel moet worden overhandigd op verzoek van de consument, zie artikel VI.89, § 1 WER.

3.6.3 Indexatie aan de consumptieprijsindex.

- wettigheid van prijsindexeringsbedingen – opportuniteit regeling in consumentenovereenkomsten

In deze bepaling wordt gesteld dat de honoraria worden geïndexeerd binnen de wettelijk toegestane limieten. Deze indexering zou gebeuren op basis van de index der consumptieprijzen.

De BRC Onrechtmatige Bedingen merkt in dit opzicht op dat prijsindexeringsmechanismen enkel toegelaten zijn indien de wijze waarop ze functioneren uitdrukkelijk beschreven is in de overeenkomst (zie art. VI.83, 2°, tweede lid, en 3°, tweede lid, WER).

Krachtens artikel 57, § 3, tweede lid, is het toegelaten om honoraria die betrekking hebben op de prestaties van beoefenaars van vrije beroepen aan te passen aan het indexcijfer van de consumptieprijzen, in uitzondering op het algemene verbod vervat in artikel 57, § 1, van de wet 30 maart 1976 betreffende de economische herstelmaatregelen.,

- afrondingsregels

In artikel 6.3. tweede lid, WER, wordt afgerond op de hogere euro. Dit is voor overeenkomsten gesloten met consumenten in strijd met de bepalingen van artikel VI.7/1 e.v. WER.

Aanbeveling:

Worden de honoraria geïndexeerd op basis van de index der consumptieprijzen, dan moet dit uitdrukkelijk beschreven worden in de overeenkomst tussen de advocaat en zijn cliënt.

Voor wat afrondingen betreft van bedragen na indexering, wordt verwezen naar de regels inzake afrondingen in artikel VI.7/1 en verder van het WER. Systematisch afronden op de hogere euro is in dit opzicht niet toegelaten.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft de alinea met betrekking tot de afrondingen weggelaten.

3.6.4 Betalingsvoorwaarden

Artikel 6.4.a) contante betaling, en 6.4.b) betaling op het kabinet van de advocaat

Artikel 6.4.a) bepaalt, in het verlengde van de normale principes inzake het tijdstip van betaling, dat de betaling onmiddellijk opeisbaar is en dus in principe contant dient te gebeuren. In afwijking van het algemene principe dat het voorwerp van de verbintenis bij soortzaken (waaronder de betaling van geldsommen) op de woonplaats van de schuldenaar gebeurt, wordt in artikel 6.4.b) modelovereenkomst vervolgens gesteld dat betaling geschiedt op het kabinet van de advocaat. Een dergelijke afwijking van de normale principes ter zake gebeurt vooral in het kader van de aanduiding van de bevoegde rechtbank 'ratione loci'.

De BRC Onrechtmatige Bedingen beveelt in dit opzicht aan dat het beter ware te stellen dat de verschuldigde provisies in principe onmiddellijk opeisbaar zijn, behoudens andersluidende regeling.

Daarnaast vindt de brc Onrechtmatige Bedingen dat de combinatie van artikel 6.4.a) met de bepaling dat de erelonen, kosten en uitgaven op het kabinet van de advocaat betaalbaar zijn (6.4.b)), misleidend is voor de gemiddelde consument en de indruk wekt dat deze de aangerekende bedrag cash moet betalen bij de advocaat.

Artikel 6.4.b) komt zoals aangegeven bovendien neer op een bevoegdheidsbeding in afwijking van de normale principes ter zake, welk bevoegdheidsbeding de consument benadeelt.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige Bedingen ziet geen meerwaarde in deze bepalingen en beveelt aan om zowel artikel 6.4.a) als 6.4.b) weg te laten.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

Teneinde de onduidelijkheid die deze formuleringen met zich meebrengen tegen te gaan, stelt de OBFG voor om in artikel 6.4.a) enkel te spreken van “sans escompte” (zonder korting, disconto) en de term “contant” weg te laten.

Wat 6.4.b) betreft wordt door de OBFG voorgesteld om dit als volgt te verduidelijken: “payables au cabinet de l’avocat ou sur son compte bancaire” (...betaalbaar op het kabinet van de advocaat of op zijn bankrekening).

De brc Onrechtmatige Bedingen stemt ermee in dat de cliënt op die manier niet misleid wordt omtrent de draagwijdte van deze bepalingen.

Artikel 6.4.c) Betalingsachterstand- verwijlsinterest

Artikel 6.4.c) bepaalt dat op ieder bedrag dat niet betaald is binnen 15 dagen na de datum van opeisbaarheid van rechtswege en zonder voorafgaande ingebrekestelling een verwijlinterest aangerekend wordt ten belope van wat in de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand in handelstransacties bepaald is⁶⁷.

Zoals in Hoofdstuk 1 is besproken, moet door de OBFG nagedacht worden over de wenselijkheid van onderscheiden modelovereenkomsten naargelang het om overeenkomsten met consumenten (B2C-transacties) dan wel om overeenkomsten met andere ondernemingen gaat.

Naast de opmerking dat een algemene verwijzing naar de wet betalingsachterstand handelstransacties in strijd is met de transparantievereiste, geldt de fundamentele opmerking dat een dergelijke interestvoet niet van toepassing is op B2C-relaties.

Een conventionele verwijlsinterest heeft tot doel de schuldeiser te vergoeden voor het liquiditeitsnadeel, en meer algemeen het financiële nadeel, dat hij lijdt door het niet op tijd ontvangen van de verschuldigde som.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt op dat het liquiditeitsnadeel in B2C-relaties per definitie verschillend van wat als een normale regeling kan worden beschouwd in B2B-transacties. Een dergelijke interestvoet van 8 % (0 % herfinancieringsrente Europese Centrale Bank plus 8 procentpunten) is naar haar mening kennelijk bovenmatig in B2C-relaties.

⁶⁷ Artikel 5 van de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van de betalingsachterstand in handelstransacties bepaalt in dit opzicht dat deze verwijlinterest de interest tegen de referentie-interestvoet van de Europese Centrale Bank is (zie artikel 2.4.) vermeerderd met acht procentpunten en afgerond tot het hogere halve procentpunt.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige bedingen wijst opnieuw op de wenselijkheid om twee verschillende contracten aan te bevelen in plaats van één modelcontract dat zowel voor B2B als B2C-relaties zou gelden.

In elk geval kan de verwijlsinterest zoals deze in de wet van 2 augustus 2002 betreffende de bestrijding van handelstransacties vastgesteld worden, enkel contractueel opgelegd worden bij B2B-transacties en lijkt de brc Onrechtmatige Bedingen een dergelijke verwijlsinterest onrechtmatig te zijn in B2C-transacties.

Door de OBFGB doorgevoerde aanpassingen:

De OBFGB heeft deze aanbeveling gevolgd en heeft de verwijzing naar de wet van 2 augustus 2002 weggelaten. Schadebedingen lastens de consument worden vervolgens beperkt tot enkel de wettelijke interestvoet, waardoor het niet meer gaat om een schadebeding, maar om de loutere toepassing van artikel 1153 van het Burgerlijk Wetboek.

Art. 6.4.d) Forfaitair schadebeding

Naast de verwijlsinterest wordt er een forfaitair schadebeding van 10% vastgesteld in de modelovereenkomst.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt vooreerst op dat er geen wederkerigheid, noch gelijkwaardigheid bedongen is bij deze schadebedingen (art. 6.4.c) en 6.4.d)), en dat deze schadebedingen vooreerst in strijd zijn met het bepaalde in artikel VI.83, 17° WER.

Wederkerigheid en gelijkwaardigheid van schadebedingen houdt in dat aan elk schadebeding dat een tekortkoming van de consument beteugelt (in casu niet-tijdige betaling) ook een schadebeding moet beantwoorden voor een *vergelijkbare tekortkoming* van de onderneming, in casu de advocaat. Tegenover de hoofverbintenis van betaling bestaat de hoofverbintenis van de advocaat uit zijn specifieke dienstverlening. Er moet dus minstens ook een schadebeding voorkomen die in een vergoeding voorziet in geval van wanprestatie van de advocaat.

Wat het bedongen percentage van 10% betreft, verwijst de brc Onrechtmatige bedingen naar haar vorige adviezen⁶⁸.

Wat de forfaitair bedongen schadevergoeding van 10% betreft, beveelt de BRC Onrechtmatige bedingen aan dat dergelijke schadebedingen niet 'automatisch' worden toegepast, maar dat er eerst een voorafgaande ingebrekestelling moet gebeuren vooraleer de advocaat een dergelijk schadebeding wenst toe te passen⁶⁹.

Aanbeveling:

Wat schadebedingen in het algemeen betreft, wijst de brc Onrechtmatige bedingen erop dat voor wat overeenkomsten gesloten met consumenten aan de wederkerigheids- en gelijkwaardigheidsvereiste moet

⁶⁸ Zie o.m. COB 4, Aanbeveling betreffende strafbedingen; COB 10, Advies over het wetsvoorstel nr. 1452 tot aanvulling van artikel 32.21. van de wet van 14 juli 1991 betreffende de handelspraktijken en de voorlichting en bescherming van de consument (15 april 2003); COB 11, Advies over het wetsvoorstel nr. 51/0122 tot wijziging van het burgerlijk wetboek, wat de interesten en schadebedingen bij contractuele wanuitvoering betreft (21 oktober 2003); COB 19, Advies over de algemene voorwaarden van de exploitanten van vaste telefoondiensten (29 maart 2006); COB 23, Advies inzake de contractuele voorwaarden in de overeenkomsten tussen videotheken en consumenten (19 december 2007); COB 37, Advies over de contracten huishoudelijke hulp van dienstencheque-ondernemingen (15 juli 2015); COB 39, Advies inzake schadebedingen en minnelijke invordering, p. 12-13, en verder: toepassing op de voorbeelden.

⁶⁹ Zie in dezelfde zin COB 4, 21 oktober 1998, Aanbeveling betreffende strafbedingen, Overweging 7 en Aanbeveling nr. 5.

voldaan zijn, wat betekent dat in het modelcontract ook moet worden voorzien in een schadebeding bij een tekortkoming van de advocaat in zijn verplichtingen in functie van de potentiële schade van de consument.

Wat de forfaitair bedongen schadevergoeding van 10% betreft, verwijst de brc Onrechtmatige bedingen voor wat de evenredigheid van het bedrag naar haar vroegere adviezen.

Bovendien beveelt de brc Onrechtmatige bedingen aan dat een forfaitair bedrag niet automatisch aangerekend wordt, maar dat dit enkel gebeurt na een voorafgaande ingebrekestelling.

Door de OBFGB doorgevoerde aanpassingen:

De OBFGB heeft deze bepaling, die in een eerste fase beperkt werd tot relaties met andere ondernemingen, uiteindelijk weggelaten in haar laatste versie die zoals zij in haar brief van 5 maart 2019 stelt, enkel geldt ten aanzien van overeenkomsten met consumenten.

Artikel 6.4. e) Geëchelonneerde betalingen

Artikel 6.4.e) omvat de klassieke clause dat indien een betaling in termijnen overeengekomen is, de niet-betaling van één termijn, de verschuldigdheid van alle bedragen met zich meebrengt.

De brc Onrechtmatige bedingen stelt zich de vraag of het in het kader van de proportionaliteit niet de voorkeur verdient dat de betrokken clause eerst voorziet in een ingebrekestelling.

Aanbeveling:

Het opeisen van alle geëchelonneerde betalingen bij niet-betaling van één schijf is enkel gerechtvaardigd nadat de consument voorafgaandelijk in gebreke gesteld werd. Dit dient dan ook verduidelijkt in de betrokken clause.

Door de OBFGB doorgevoerde aanpassingen:

De vereiste van voorafgaandelijke ingebrekestelling is ingevoegd in de modelvoorwaarden.

3.7 Art. 7. Derde betaler

Deze bepaling regelt de situatie waarin de cliënt van de totale of gedeeltelijke tussenkomst van een derde betaler kan genieten (verzekering rechtsbijstand, vakbond, familie, enz.).

Vooreerst wijst de brc Onrechtmatige bedingen er op dat deze situatie anders gezien moet worden naargelang het om een consument gaat, dan wel om een professionele klant. Indien het gaat om een professionele cliënt, zal het doorgaans de onderneming zijn die contact zal opnemen met de verzekeraar. Dit is niet het geval indien de cliënt een consument is.

In deze bepaling wordt aan de cliënt opgelegd om de advocaat te informeren over het bestaan van een verzekering rechtsbijstand, en desgevallend contact op te nemen met de rechtsbijstandsverzekeraar.

Dit stemt volgens de brc Onrechtmatige bedingen niet overeen met de deontologische regels ter zake en het Protocolakkoord dat werd afgesloten tussen de rechtsbijstandsverzekeraars die zijn

aangesloten bij Assuralia en de Franstalige Orde van Advocaten⁷⁰.

Overeenkomstig het protocolakkoord moet de advocaat actief aan de cliënt vragen of hij mogelijk bijstand geniet onder een polis rechtsbijstand. Het behoort vervolgens aan de advocaat – tenzij de cliënt hiertoe geen toestemming verleent – om contact op te nemen met de rechtsbijstandsverzekeraar om zijn tussenkomst te melden (waarop de verzekeraar desgevallend de polis zal overmaken zodat de advocaat kennis kan nemen van de voorwaarden).

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige bedingen merkt vooreerst op dat ook hier een onderscheid gemaakt dient te worden tussen B2C- en B2B-contracten.

De brc Onrechtmatige Bedingen beveelt vervolgens aan om artikel 7 – voor wat B2C-contracten betreft overeenkomstig de deontologische regels en het Protocolakkoord tussen OBFGB en Assuralia gesloten te formuleren, en te verduidelijken dat het aan de advocaat toekomt om de cliënt te vragen of hij mogelijk rechtsbijstand geniet. Tevens dient verduidelijkt te worden dat het aan de advocaat toekomt om contact op te nemen met de rechtsbijstandsverzekeraar om zijn tussenkomst te melden.

Door de OBFGB doorgevoerde aanpassingen:

De OBFGB heeft deze bepaling in die zin aangepast dat het aan de advocaat toebehoort om de cliënt te bevragen over het eventuele recht op rechtsbijstand, en dat het aan de advocaat normaliter toebehoort om contact op te nemen met deze betalende derde.

De brc Onrechtmatige Bedingen merkt daarenboven op dat het aan de advocaat toekomt om de cliënt in te lichten omtrent eventuele wijzigingen van de voorwaarden voor rechtsbijstand.

3.8 Art. 8. Exceptie van niet-nakoming

In artikel 8 wordt gesteld dat de advocaat zijn prestaties kan opschorten of beëindigen, mits hij de cliënt daarvan schriftelijk in kennis stelt, bij niet-betaling door de cliënt, of indien hij niet de nuttige informatie of de nodige instructies ontvangt met betrekking tot het beheer van zijn dossier.

Iedere partij heeft inderdaad het recht tot opschorting van het uitvoeren van de eigen verbintenissen zolang de andere partij haar verbintenis niet nakomt (de 'enac'). Dit recht moet evenwel ter goeder trouw worden uitgeoefend⁷¹. Aangezien de enac een verweermiddel is voor iedere partij tegen de niet-uitvoering door de andere partij van haar verbintenissen, is het vooreerst aangewezen deze bepaling wederkerig te formuleren, zodat ook het recht van de cliënt om zijn verbintenis tot betalen op te schorten zolang de advocaat zijn verbintenis niet correct uitvoert.

Zoals in de voorwaarden is gesteld, dient de advocaat de cliënt eerst voorafgaandelijk in gebreke stellen vooraleer hij zijn dienstverlening schorst of onderbreekt. De term "*schriftelijke inkennisstelling*" is naar de mening van de BRC Onrechtmatige Bedingen een weinig precieze aanduiding voor ingebrekestelling.

⁷⁰ VIII. Protocole d'accord entre les assureurs protection juridique affiliés à Assuralia et l'Ordre des barreaux francophones et germanophone de Belgique

⁷¹ Zie Cass. 13 januari 2017, *T.B.B.R.* 2017/6, p. 354-360, met noot S. JANSSEN, "De enac, de goede trouw en de kennisgeving"; *J.T.* 2017, nr. 6695, p. 483-484, met noot F. GLANSDORF, "L'exception d'inexécution et les droits et obligations de l'avocat impayé".

Uit de vereiste om de enac ter goeder trouw uit te oefenen, met inachtneming van de belangen van de tegenpartij, volgt evenzeer dat de enac niet altijd kan worden uitgeoefend: in het geciteerde Cassatiearrest⁷² kan per analogie worden afgeleid dat het in strijd is met de goede trouw om de dienstverlening zomaar op te schorten zolang bijvoorbeeld een termijn voor het instellen van beroep zou lopen. Dit betreft evenwel de *uitoefening* van de contractuele rechten, en niet de geldigheid en de beoordeling van het evenwicht van de contractuele rechten op zichzelf.

Wat de contractuele rechten en de in artikel 8.2. opgenomen bedingen betreft, kan opgemerkt worden dat artikel 8.2., waar bepaald wordt dat de advocaat de aandacht van de cliënt vestigt op de gevolgen van het einde van zijn tussenkomst, bijvoorbeeld voor wat lopende termijnen voor het instellen van beroep betreft, en waar vervolgens gesteld wordt *dat hem geen enkele aansprakelijkheid treft omwille van deze beëindiging*, onrechtmatig is. Indien de advocaat immers een zware fout begaat door de enac toe te passen, kan dit tot gevolg hebben dat hij zijn aansprakelijkheid ontloopt, waardoor een dergelijk beding dus in strijd is met de artikelen VI.83, 13° en 30°, WER.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft rekening gehouden met de opmerkingen geuit door de brc Onrechtmatige Bedingen en heeft haar voorwaarden in deze zin aangepast.

3.9 Art. 9. Afhalen van honoraria op derdengelden

In deze bepaling kent de advocaat zich het recht toe om zijn honoraria, kosten en uitgaven, eenzijdig af te houden op iedere som die hij ontvangt voor rekening van de cliënt (9.1.). Dit geldt niet voor onderhoudsuitkeringen of andere niet voor beslag vatbare sommen, tenzij de cliënt daar voorafgaandelijk, uitdrukkelijk en schriftelijk in zou toestemmen (9.2.).

De BRC Onrechtmatige Bedingen is van oordeel dat een dergelijke algemeen geformuleerde vorm van eigenrichting in strijd is met artikel VI.83, 6° WER.

Een dergelijk recht dient binnen redelijke perken en in overeenstemming met de bepalingen inzake schuldvergelijking contractueel omkaderd te zijn.

Aanbeveling:

Teneinde tot een evenwichtige regeling te komen, dient de clause daarnaast minstens in de volgende zaken te voorzien:

- (1) Een dergelijke eenzijdige afhouding van sommen kan enkel mits de advocaat de cliënt hiervan voorafgaandelijk schriftelijk op de hoogte stelt.*
- (2) Er moet uitdrukkelijk bepaald worden dat dit geen afbreuk doet aan de rechten van de cliënt om de staten die de advocaat voorlegt op gemotiveerde wijze te betwisten en betaling van de ingehouden bedragen te vorderen.*

⁷² Zie Cass. 13 januari 2017, *T.B.B.R.* 2017/6, p. 354-360, met noot S. JANSSEN, „De enac, de goede trouw en de kennisgeving”; *J.T.* 2017, nr. 6695, p. 483-484, met noot F. GLANSDORF, „L’exception d’inexécution et les droits et obligations de l’avocat impayé”.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft deze bepaling in die zin aangepast.

3.10 Art. 10. Witwaswetgeving

De bepaling met betrekking tot de meldingsplicht en vereiste waakzaamheid in het kader van de witwaswetgeving geldt enkel wanneer advocaten hun cliënt bijstaan voor specifieke verrichtingen, zoals de aan- of verkoop van onroerend goed en bedrijven, of het bijstaan in of uitvoeren van financiële verrichtingen in zijn naam.

Uit de hier voorgestelde bepaling zou deze beperkte toepassing beter naar voor moeten komen.

Aanbeveling:

De brc Onrechtmatige bedingen erkent het nut van een dergelijke bepaling. Wel zou de beperkte toepassing van de antiwitwaswetgeving duidelijker naar voor moeten komen en geduid moeten worden in deze contractuele bepaling.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen

De OBFG heeft gepoogd deze bepaling beter te duiden, maar merkt op dat deze te verstrekken inlichting zich eerder buiten het domein van de onrechtmatige bedingen bevindt.

De brc Onrechtmatige Bedingen merkt in dat opzicht ook op dat ook een duidelijke voorlichting omtrent bepaalde wettelijke verplichtingen tot de transparantievereiste behoort.

3.11 Art. 11. Aansprakelijkheidsbeperking

In artikel 11 wordt op algemene wijze gesteld dat indien de advocaat een fout begaat in de uitvoering van de overeengekomen opdracht die schade berokkent aan de cliënt, de aansprakelijkheid van de advocaat in uitdrukkelijk akkoord tussen de cliënt en de advocaat, beperkt wordt tot het maximaal bedrag van de beroepsaansprakelijkheidsverzekering van de advocaat, zijnde 1.250.000 euro.

De brc Onrechtmatige bedingen herhaalt vooreerst dat indien een onderneming zijn aansprakelijkheid wil beperken voor bepaalde feiten of handelingen, dit vooreerst duidelijk bedongen moet zijn, op transparante wijze. Algemeen geformuleerde exoneratiebedingen waaruit niet duidelijk blijkt dat de onderneming zijn aansprakelijkheid uitsluit voor een bepaalde hypothese (bijvoorbeeld zware fout), zijn niet voldoende om een beperking of uitsluiting van aansprakelijkheid in te roepen⁷³.

Zoals in het advies modelovereenkomst OVB van 2006 gesteld werd⁷⁴, merkt de brc Onrechtmatige bedingen vervolgens op dat de advocaat die zijn beroepsaansprakelijkheid tot zijn verzekering beperkt een actieve infoverplichting heeft omtrent de essentiële elementen van deze beroepsaansprakelijkheidspolis. Zoals uitgelegd in het vernoemde advies zijn die essentiële elementen in het algemeen: de verzekerde risico's, het maximumbedrag van de schadevergoeding en

⁷³ COB 37, 15 juli 2015, Advies over contracten huishoudelijke hulp van dienstencheque-ondernemingen, p. 25.

⁷⁴ COB 20, 5 mei 2006, Advies op een modelovereenkomst advocaat, p. 13.

de belangrijkste uitzonderingen⁷⁵. De advocaat dient hierbij ook te wijzen op de risico's en de uitzonderingen die specifiek voor de te behandelen zaak van belang zijn⁷⁶.

De brc Onrechtmatige bedingen besluit dan ook dat indien de cliënt niet uitdrukkelijk en op een voor hem begrijpelijke wijze gewezen wordt op de voor hem van belang zijnde punten in deze aansprakelijkheidsbeperking, een dergelijke aansprakelijkheidsbeperking in strijd is met artikel VI.83, 13°, WER, en met de algemene norm (art. I.8.22° WER rekening houdend met art. VI.82, tweede lid, WER).

De brc Onrechtmatige bedingen brengt in verband met de koppeling van aansprakelijkheidsbeperkende clausules aan de verzekering beroepsaansprakelijkheid tenslotte nog in herinnering⁷⁷ dat een automatische koppeling van de aansprakelijkheid van de advocaat aan de goedkeuring van het schadegeval door de verzekeraar *in se* onrechtmatig is. Het hoort aan de onderneming zelf om haar aangegane verbintenissen binnen de vastgestelde limieten na te leven, en het laten afhangen van de vergoeding van de goedkeuring door de verzekeringsmaatschappij, creëert een bijzondere formaliteit die een ongepaste beperking inhoudt van de wettelijke rechten van de consument bij toerekenbare tekortkoming door de onderneming van haar verbintenissen (art. VI.83, 29° juncto 30° WER). De onderneming kan met andere woorden dit verzekeringsrisico niet zomaar automatisch afwentelen op de consument.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt tenslotte op dat in de modelovereenkomst OVB de aansprakelijkheidsbeperking enkel geldt *buiten* de hypothese van opzet en grove fout.

Wel stelt het plafond van 1.250.000 euro, blijkbaar ongewijzigd gebleven sinds 2006, op zich geen probleem.

Aanbeveling

Aansprakelijkheidsbeperkende bedingen moeten duidelijk weergeven in welke gevallen (fout, grove schuld, lichte fout) de onderneming zijn aansprakelijkheid uitsluit of beperkt. Algemeen geformuleerde exoneratiebedingen zijn in dit opzicht niet voldoende.

Indien de advocaat zijn aansprakelijkheid beperkt tot zijn beroepsaansprakelijkheidsverzekering, dan dienen de essentiële elementen van die verzekeringspolis duidelijk meegedeeld worden aan de consument. Dit wil zeggen: de verzekerde risico's, het maximumbedrag van de schadevergoeding en de belangrijkste uitzonderingen. De advocaat dient hierbij ook te wijzen op de risico's en de uitzonderingen die specifiek voor de te behandelen zaak van belang zijn.

De aansprakelijkheidsbeperkingen zoals deze volgen uit de beroepsaansprakelijkheidsverzekering moeten ook op zich in overeenstemming zijn met de bepalingen inzake onrechtmatige bedingen, inzonderheid artikel VI.83, 30°, WER en met de algemene norm (artikel I.8.22° WER).

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft deze bepaling aangepast overeenkomstig de opmerkingen van de brc Onrechtmatige Bedingen.

⁷⁵ Vooral hier kunnen zich problemen stellen: de omvang van de informatieverplichting hangt onder meer af van de 'normale verwachtingen' van de cliënt-consument, en sommige uitsluitingen vallen niet onder wat de cliënt redelijkerwijze zou mogen verwachten als zijnde gedekt door de verzekeringspolis.

⁷⁶ Zie ook A.4.: "De advocaat is een professioneel in het recht." Zijn plicht tot informatie omtrent de betekenis en de draagwijdte van contractuele clausules is dus essentieel, gezien dit nu juist zijn competentie is.

⁷⁷ COB 37, 15 juli 2015, Advies over contracten huishoudelijke hulp van dienstencheque-ondernemingen, p. 25.

In artikel 11.2. wordt vooreerst duidelijk gesteld dat er geen aansprakelijkheidsbeperking is indien de schade voor de consument het gevolg is van opzet of grove schuld van de advocaat.

In artikel 11.3. wordt gepoogd de belangrijkste elementen van de beroepsaansprakelijkheidsverzekering van de advocaat weer te geven.

De brc Onrechtmatige Bedingen herhaalt in dit opzicht dat de cliënt, indien de advocaat de hieruit voortvloeiende beperkingen wil tegenwerpen aan de cliënt, voorafgaandelijk kennis moet kunnen nemen van deze polis en hier uitdrukkelijk op gewezen moet worden. Een 'passieve' verwijzing naar de link op de website van de OBFG is dus niet voldoende indien de overeenkomst bijvoorbeeld op het kantoor van de advocaat wordt gesloten.

Ten tweede moeten deze aansprakelijkheidsbeperkingen zoals deze voortvloeien uit de verzekeringspolis op zich rechtmatig zijn (en dus proportioneel zijn gelet op de artikelen VI.83, 13° en 30° WER) en mag de aansprakelijkheid van de advocaat nooit afhangen van de goedkeuring van een schadegeval door de verzekeraar.

3.12 Art. 12. Einde van de overeenkomst

Art. 12.1.

In artikel 12.1. wordt zowel aan de cliënt als aan de advocaat het recht toegekend om de overeenkomst op elke moment schriftelijk op te zeggen. Gaat het om een 'voortdurende' dienstverlening door de advocaat in het kader van bijvoorbeeld een abonnement, dan kan de advocaat met de cliënt een opzegtermijn of opzegvergoeding onderhandelen. Omgekeerd zal, wanneer de omstandigheden dit vereisen, de advocaat rekening houden met een redelijke termijn voor de cliënt opdat deze zijn verdediging zou kunnen organiseren.

Bij het beoordelen van bedingen in het algemeen, en van de hier geformuleerde opzegbedingen in het bijzonder, dient altijd nagegaan te worden welke de gevolgen die bedingen hebben voor de respectieve partijen. Bij de beëindiging dient rekening te worden gehouden met de mogelijkheid voor de cliënt om tijdig de nodige bijstand te verkrijgen van een andere advocaat.

De BRC Onrechtmatige Bedingen vindt in dat verband dat de verplichting tot goede trouw bij eenzijdige beëindiging door de advocaat⁷⁸ tot gevolg heeft dat deze laatste in veel gevallen niet anders kan dan zijn prestaties verder uitvoeren totdat een vervanger is gevonden⁷⁹. In elk geval dient de advocaat bewarende maatregelen te nemen opdat zijn cliënt niet voor nadelige situaties komt te staan.

Aanbeveling:

Wat de beëindiging van de opdracht door de advocaat betreft, volgt uit de wettelijke bijstandstaak van de advocaat dat deze er in veel gevallen verder toe gehouden is zijn prestaties uit te oefenen totdat een vervanger die taak kan waarnemen. In elk geval dient de advocaat bewarende maatregelen te nemen opdat zijn cliënt niet voor nadelige situaties komt te staan.

Door de OBFG doorgevoerde aanpassingen:

De OBFG heeft dit artikel aangepast overeenkomstig de aanbeveling van de brc Onrechtmatige Bedingen.

⁷⁸ Zie per analogie de opmerkingen op de enac, supra p. 14.

⁷⁹ Dit is a fortiori het geval gezien de centrale rol die de advocaat heeft sinds de Potpourri i)-Wetgeving.

Art. 12.2. Archivering

Dit artikel handelt over het bewaren door de advocaat van het dossier van de cliënt gedurende een termijn van 5 jaar. Er wordt hierbij gesteld dat het aan de cliënt behoort om vóór de vernietiging van het dossier na 5 jaar, alle stukken op te vragen. De cliënt wordt eveneens gehad te hebben verzaakt aan de vraag tot terugzenden van het dossier indien hij nalaat de kosten voor verzending die ten zijner laste zijn na uiterlijk een maand te betalen.

Aanbeveling:

Wat deze bepaling betreft, vindt de BRC Onrechtmatige Bedingen dat het aan de advocaat toekomt om minstens de cliënt te verwittigen vóór het vernietigen van de dossiers, zowel indien de consument nalaat op tijd de kosten te betalen voor het verzenden van het dossier, als na de uiterste bewaringstermijn van 5 jaar.

Door de OBFGB doorgevoerde aanpassingen:

De OBFGB heeft dit artikel aangepast overeenkomstig de aanbeveling van de brc Onrechtmatige Bedingen.

3.13 Art. 13. Toepasselijk recht

Art. 13.1.

In artikel 13.1. wordt het Belgische recht toepasselijk verklaard op de contractuele relatie tussen de cliënt en de advocaat.

Bij de keuze van het toepasselijk recht geldt in eerste instantie het principe van de vrije rechtskeuze door de partijen (artikel 1 van de Rome I-Verordening). Is er geen expliciete rechtskeuze, dan geldt bij een overeenkomst inzake dienstverlening zoals in casu het recht van het land waar de dienstverlener zijn gewone verblijfplaats heeft (artikel 4 van de Rome I-Verordening).

Op deze algemene principes gelden een aantal specifieke verwijzingsregels, bijvoorbeeld het recht van de gewone verblijfplaats van de consument voor de toepassing van dwingende bepalingen ter bescherming van de consument (artikel 6), of nationale bepalingen van bijzonder dwingend recht (art. 9).

Hoewel in de meeste gevallen Belgisch recht van toepassing zal zijn, en de consument bovendien niet de bescherming mag verliezen die hij put uit dwingende consumentenbeschermende regels, zijn situaties denkbaar waar, in gevolge de contractvrijheid, het logisch en niet onevenwichtig is dat het buitenlandse recht van toepassing zou zijn. Om die reden vindt de brc Onrechtmatige bedingen het niet aangewezen in een modelovereenkomst als algemene regel te stellen dat het Belgische recht van toepassing is.

Art. 13.2.

Deze bepaling stelt dat in geval van geschil tussen de advocaat en de cliënt, de partijen dit geschil zullen pogen op te lossen hetzij via verzoening, hetzij via de ombudsman van de balies indien de consument is. De cliënt kan ook de tussenkomst van de stafhouder van de balie vragen die eventueel een gemachtigde aanstelt die zal pogen de partijen te verzoenen. Bij geschil met betrekking tot honoraria, kunnen de partijen overeenkomen dit door een arbiter te laten beslechten.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt wat deze bepaling betreft vooreerst op dat deze clausule zo moet worden geformuleerd dat de buitengerechtelijke geschillenbeslechting via de ombudsman of via

een arbiter als een mogelijkheid wordt voorgesteld. De cliënt kan nooit verplicht worden om voorafgaand aan elke procedure zijn geschil minnelijk te regelen via de vernoemde organen.

De brc Onrechtmatige bedingen beveelt vervolgens eveneens aan dat een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende vormen van buitengerechtelijke geschillenbeslechting, aangezien deze allen eigen kenmerken hebben.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt tenslotte op dat het aan de advocaat die zich verbonden heeft tot een buitengerechtelijke geschillenregeling toekomt om de consument op een heldere, begrijpelijke en gemakkelijk toegankelijke manier hierover te informeren. Dit volgt uit artikel XVI.4, §§ 1 en 2 WER.

Art. 13.3. Bevoegde rechtbank

De rechtbank van het kabinet van de advocaat wordt in deze clausule territoriaal bevoegd verklaard.

Aangezien de advocaat zijn dienstverlening wordt geacht uit te oefenen in zijn kabinet, stemt een dergelijke bevoegdheidsclausule overeen met artikel 624, 2°, en is een dergelijke clausule in principe niet in strijd met art. VI.83, 23° WER.

De brc Onrechtmatige bedingen wijst er evenwel op dat het waarborgen van een effectieve toegang tot de rechter in belangrijke mate afhangt van de concrete omstandigheden van de zaak. Zoals in een eerder advies naar voor kwam, volgt uit de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie dat de vraag moet gesteld worden of het voor de consument moeilijk is om tot bij de territoriaal bevoegde rechter te komen. Dat is een kwestie van (ver) verwijderde plaats en daarmee samenhangend: vervoermogelijkheden, van tijd (vrijaf) en van inzet van het geding (bedrag)⁸⁰.

In dit licht kan de vraag gesteld worden of het wel opportuun is via een modelovereenkomst een typeclausule voor te stellen die de rechter van de plaats waar de overeenkomst wordt uitgevoerd bevoegd verklaart.

Aanbeveling:

13.1. De brc Onrechtmatige bedingen vindt het niet aangewezen in een modelovereenkomst als algemene regel te stellen dat het Belgische recht van toepassing is.

13.2. De brc Onrechtmatige bedingen beveelt vervolgens eveneens aan dat een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende vormen van buitengerechtelijke geschillenbeslechting, aangezien deze allen eigen kenmerken hebben.

De brc Onrechtmatige bedingen merkt op dat het aan de advocaat die zich verbonden heeft tot een buitengerechtelijke geschillenregeling toekomt om de consument op een heldere, begrijpelijke en gemakkelijk toegankelijke manier hierover te informeren.

13.3. De brc Onrechtmatige bedingen beveelt aan dat meer rekening gehouden wordt met de verschillende criteria van artikel 624, 1°, 2°, en 4°, Ger. Wb., gelet op de vereiste van een effectieve toegang tot de rechter in hoofde van de consument zoals dit in het bijzonder volgt uit de rechtspraak van het Europese Hof van Justitie op basis van de algemene norm onrechtmatige bedingen.

⁸⁰ Zie H.v.J., Pénzügyi Lízing, randnummer 54.

Aanpassingen doorgevoerd door de OBFG

Artikel 13.1. is aangepast in de door de brc Onrechtmatige Bedingen aangegeven zin. In artikel 13.2. werden de nodige verduidelijkingen aangebracht. Uit artikel 13.2. zou wel duidelijk mogen aangegeven worden dat bemiddeling een mogelijkheid is en geenszins een verplichting inhoudt.

**Bijlage 1: Oorspronkelijk aan de brc Onrechtmatige Bedingen voorgelegde
modelvoorwaarden**

CONDITIONS GENERALES

Clauses type

1. OBJET DU CONTRAT

- 1.1. Le client charge l'avocat de la défense de ses intérêts dans le cadre d'une mission de conseil, d'assistance, de négociation, de défense ou de représentation devant les cours et tribunaux ou les instances devant lesquelles le client est invité à comparaître. L'objet précis de la mission de l'avocat est défini, selon les circonstances, dans la fiche d'informations légales émise par l'avocat au début de la relation contractuelle avec le client, dans une « lettre d'engagement » ou dans toute autre communication entre l'avocat et le client.

L'objet de la mission de l'avocat peut être modifié ou complété en cours de dossier en fonction de l'évolution de celui-ci ou à la demande du client. En cas de modification de sa mission en cours de dossier, l'avocat veillera dès que possible à en informer le client.

- 1.2. La mission de l'avocat comprend toutes les prestations utiles à la défense des intérêts du client.
- 1.3. L'avocat agit avec diligence, dans le respect des règles légales ainsi que des règles de déontologie et de courtoisie applicables, notamment, entre avocats.

2. DEBUT DE LA MISSION

Sauf si l'avocat et le client en ont convenu autrement par écrit, la mission d'avocat commence lorsque le client et l'avocat se sont accordés sur l'objet de la mission, sur les conditions financières de celle-ci et l'application des présentes conditions générales au contrat.

Toutefois, si l'avocat a dû intervenir avant que l'objet de la mission et les conditions financières de celle-ci aient fait l'objet d'un accord, sauf convention contraire expresse entre l'avocat et le client, le début de la mission prend cours dès le moment où l'avocat a presté les services préparatoires à la définition de la mission et des conditions financières de son intervention.

3. ECHANGE D'INFORMATIONS AU DEBUT ET EN COURS DE DOSSIER

- 3.1. Le client s'engage à informer spontanément l'avocat, de la manière la plus complète possible, de l'ensemble des éléments se rapportant aux faits et documents utiles, en rapport avec l'objet de la mission confiée à l'avocat.

Cette obligation de communication d'informations et de documents se poursuivra tout au long de l'exécution de la mission, en fonction des développements du dossier. Le client s'engage ainsi à communiquer à l'avocat, sans délai, toutes les pièces et informations nouvelles en relation avec le dossier qui arriveraient à sa connaissance.

- 3.2. L'avocat tiendra le client informé de l'évolution de son dossier.

Lorsque l'avocat intervient dans le cadre d'une procédure, il fera, dans la mesure nécessaire, un bref rapport de l'audience dans les meilleurs délais. L'avocat transmet au client toute décision qui lui est communiquée.

- 3.3. En cas de défaut d'information ou de communication des pièces utiles, de transmission d'informations inexactes ou incomplètes, en cas de remise tardive des informations ou documents requis, le débiteur de l'information est responsable des conséquences dommageables de ce manquement au devoir d'information.

4. CONFIDENTIALITE

Exception faite de la correspondance émanant d'un avocat mandataire de justice, les correspondances de l'avocat adressées au client, à un autre avocat ou aux autorités de l'Ordre des avocats sont, en règle générale, confidentielles.

Toutefois, si le client entre en possession de correspondances confidentielles, il s'engage à leur conserver ce caractère confidentiel, à ne pas les transmettre à des tiers et à ne pas en faire usage tant dans le cadre de la relation professionnelle avec l'avocat qu'en dehors de ce cadre.

5. RECOURS A DES TIERS

- 5.1. L'avocat est autorisé à faire appel, sous sa propre responsabilité, à d'autres avocats pour l'exécution de tâches spécifiques de sa mission.
- 5.2. Le client marque son accord pour que l'avocat choisisse l'huissier de justice ou le traducteur auquel il fera le cas échéant appel dans le cadre de l'exécution de sa mission.

- 5.3. En ce qui concerne le recours à d'autres tiers, tels que des avocats spécialisés, notaires, experts, conseils techniques, ou comptables, le choix du tiers sera fait par l'avocat après une concertation avec le client.
- 5.4. Le client s'engage à payer sans délai les factures qui lui sont adressées pour le paiement des honoraires et frais des tiers auxquels l'avocat a recouru.

6. HONORAIRES ET FRAIS - CONDITIONS DE FACTURATION - CONDITIONS DE PAIEMENT - INDEXATION

6.1. Principes

a) Honoraires et frais

Au début de sa mission, l'avocat informe le client de manière claire au sujet du mode de calcul de ses honoraires et des frais éventuels. Si des débours sont susceptibles d'être dus en plus des honoraires et frais (frais d'huissiers, frais d'experts, frais de traduction, frais de greffe, etc.), l'avocat en informe le client.

b) Aide juridique légale

Lorsque les circonstances le justifient, l'avocat informe également le client des conditions d'accès à l'aide juridique totalement ou partiellement gratuite et des cas dans lesquels un dossier d'aide juridique gratuit peut devenir payant à la clôture de celui-ci. Le client reconnaît que l'avocat l'a informé des conditions d'accès à l'aide juridique. Ces conditions d'accès figurent sur le site internet "AVOCATS.BE". Le client ayant été informé de ses droits éventuels à l'aide juridique et en parfaite connaissance de cause renonce expressément, pour autant qu'il y ait droit, au bénéfice de l'aide juridique légale.

6.2. Conditions de facturation

a) Provision

Sauf accord contraire, au début de sa mission et en cours de celle-ci, l'avocat sollicitera du client le paiement des provisions à valoir sur honoraires, frais et débours.

b) Etat d'honoraires, frais et débours

Sauf modalités particulières convenues avec le client, l'avocat sollicitera des honoraires en fonction de l'état d'avancement du dossier, pour les prestations accomplies ainsi que le remboursement des frais encourus et débours exposés. Du montant dû, sont déduites les provisions antérieures. L'état d'honoraires, frais et débours peut comporter un complément de provision pour les prestations et frais ultérieurs.

c) Clôture comptable du dossier

L'avocat clôture son intervention en adressant au client son état d'honoraires, frais et débours qui restent à payer.

A la demande du client, l'avocat établit le relevé de l'ensemble des honoraires, frais et débours qui ont été portés en compte en relation avec le dossier clôturé.

6.3. Indexation

Quel que soit le mode de rémunération appliqué au dossier, les honoraires sont indexés, dans les limites autorisées par la loi. Aussi longtemps que l'indexation n'est pas autorisée par la loi, le présent article 6.3 n'est pas applicable.

Le taux horaire obtenu après calcul de l'indexation est arrondi à l'euro supérieur. L'indexation du taux horaire mentionné dans la fiche d'information au client se calcule sur la base de l'indice des prix à la consommation applicable en Belgique, au cours du mois qui précède la date d'émission de la fiche d'information.

6.4. Conditions de paiement

a) Exigibilité

Sauf stipulation contraire qui figure sur la demande de provision, ou l'état d'honoraires, frais et débours, les demandes de provision et les états d'honoraires, frais et débours de l'avocat sont payables comptant, sans escompte.

b) Lieu de paiement

Les provisions et états d'honoraires et frais et débours, sont payables au cabinet de l'avocat, à l'adresse mentionnée sur la fiche d'informations légales.

c) Retard de paiement

Tout montant porté en compte au client qui reste impayé 15 jours ouvrables après la date d'exigibilité telle que définie au paragraphe a) ci-avant, porte de plein droit et sans mise en demeure préalable un intérêt au taux en vigueur selon les dispositions de la loi du 2 août 2002 relative à la lutte contre le retard de paiement.

d) Clause pénale

Toute somme due à l'avocat, non payée à son échéance pourra être majorée d'une indemnité forfaitaire de dix pourcent (10%) à titre d'indemnisation forfaitaire.

e) Paielements échelonnés

Lorsque l'avocat et le client ont convenu qu'un montant porté en compte au client sera payable de manière échelonnée, le non-respect par le client d'une échéance entraîne définitivement et irrévocablement la perte du bénéfice des termes et délais et l'exigibilité de la totalité des sommes restant dues.

7. TIERS PAYANT

- 7.1. Si le client peut bénéficier de l'intervention totale ou partielle d'un tiers payant (assurance protection juridique, groupement, association, syndicat, famille, etc.), il en avisera immédiatement l'avocat et lui communiquera sans délai les coordonnées précises de ce tiers payant ainsi que les conditions de son intervention (notamment le plafond d'intervention).

En ce cas, l'avocat et le client détermineront qui des deux prend contact avec ce tiers payant pour lui transmettre les informations nécessaires afin que ce dernier puisse apprécier dans quelle mesure il doit intervenir. A défaut d'avoir convenu le contraire de manière expresse et écrite, c'est le client qui se charge de cette transmission de renseignements au tiers payant. Si l'avocat est chargé de prendre contact avec le tiers payant, il le fait dans les limites du secret professionnel auquel il est tenu.

- 7.2. Les factures de l'avocat seront libellées au nom du client et transmises au tiers payant.

- 7.3. Le client est, en toute hypothèse, personnellement tenu au paiement des honoraires, frais et débours de l'avocat, sans préjudice du droit du client de mettre fin à tout moment à la mission de l'avocat. Le client est tenu au paiement des honoraires, frais et débours en cas de refus ou de défaillance du tiers payant ou en cas de dépassement du plafond d'intervention de ce tiers payant.

8. EXCEPTION D'INEXECUTION

- 8.1 Si une somme portée en compte au client demeure impayée ou si l'avocat ne reçoit pas une information utile pour la gestion du dossier ou s'il ne reçoit pas les instructions qu'il a sollicitées, l'avocat aura la faculté, moyennant notification écrite, de suspendre ou d'interrompre toute prestation. Si l'omission du client persiste en dépit d'un rappel, l'avocat peut mettre fin à son intervention.
- 8.2. L'avocat attirera le cas échéant l'attention du client sur les conséquences éventuelles de la fin de son intervention (par exemple délai en cours). La responsabilité de l'avocat ne pourra être engagée du fait de la rupture.

- 8.3. Les honoraires, frais et débours restent dus à l'avocat jusqu'à la suspension, l'interruption ou la fin de sa mission.

9. PRELEVEMENT DES HONORAIRES SUR FONDS DE TIERS

- 9.1. L'avocat est autorisé à prélever sur les sommes qu'il perçoit pour compte du client toute somme qui lui est due à titre de provision, honoraires, frais et débours dans le dossier concerné ou tout autre dossier du client dont il est chargé.

L'avocat informe le client immédiatement et par écrit de ce prélèvement en joignant à cette communication une copie de la ou des demandes de provisions, états d'honoraires, frais et débours qui justifient ce prélèvement.

- 9.2. Sauf accord exprès, écrit et préalable du client, l'avocat n'opèrera pas de prélèvement sur les sommes perçues pour compte du client lorsque celles-ci concernent des pensions alimentaires ou autres sommes insaisissables.

10. PREVENTION DU BLANCHIMENT DES CAPITAUX ET DU FINANCEMENT DU TERRORISME

10. 1. L'avocat se conforme à ses obligations légales en matière d'identification du client ou de son mandant. Ce dernier s'engage à fournir spontanément tous documents permettant l'établissement de l'identité et autorise l'avocat à en prendre copie. Les obligations de l'avocat et du client découlent des lois et règlements et notamment des dispositions de la loi du 11 janvier 1993 en matière de prévention du blanchiment des capitaux et de financement du terrorisme. Les renseignements qui doivent être exigés par l'avocat de son client varient selon qu'il s'agit d'une personne physique, d'une personne morale, ou d'un mandataire. Le client informera au plus vite et spontanément l'avocat de toute modification et lui apportera la preuve de celle-ci.

- 10.2. Lorsque la nature du dossier (assistance du client dans la préparation ou la réalisation d'opérations telles qu'achat ou vente d'immeubles ou d'entreprises commerciales ; gestion de fonds de titres ou d'autres actifs appartenant aux clients ou à son mandant ; ouverture ou gestion de comptes bancaires, d'épargne ou de portefeuilles ; organisation des apports nécessaire à la constitution, à la gestion ou à la direction de sociétés ; constitution, gestion ou direction de fiducies, de sociétés ou de structures similaires ou interventions au nom et pour compte du client dans toutes transactions financières et immobilières) ou lorsque les situations particulières prévues par la loi précitée du 11 janvier 1993 (pays d'origine, difficultés d'identification, relation inusuelle entre le client et l'avocat ou la nature des opérations, personnalité publique ou assimilée) imposent à l'avocat une obligation de vigilance renforcée, le client s'engage à répondre à toute question de l'avocat lui permettant de se conformer à ses obligations légales en matière de lutte contre le blanchiment des capitaux et le financement du terrorisme.

- 10.3 Lorsque l'avocat assiste le client dans sa défense en justice ou lorsqu'il procède à l'évaluation de sa situation juridique, l'avocat est tenu au strict respect du secret professionnel.

Il est précisé que la loi impose à l'avocat d'informer le bâtonnier dès qu'il constate, hors sa mission de défense en justice ou de consultation relative à l'analyse de la situation juridique du client, des faits qu'il soupçonne d'être liés au blanchiment des capitaux ou au financement du terrorisme. Le bâtonnier transmettra le cas échéant la déclaration de soupçon à la CTIF.

11. LIMITATION DE RESPONSABILITE

Si, à l'occasion de l'exécution de la mission précisée dans la fiche d'information ou dans la lettre d'engagement, ou dans toute autre communication entre l'avocat et le client, l'avocat commet une faute qui cause un dommage au client, l'obligation de l'avocat de réparer ce dommage est, de convention expresse entre le client et l'avocat, limitée au plafond d'intervention de l'assurance responsabilité civile professionnelle de l'avocat, soit 1.250.000 € par sinistre.

12. FIN DU CONTRAT – CONSERVATION DES ARCHIVES – DESTRUCTION DES ARCHIVES

12.1. Fin du contrat

Le client peut mettre fin à la mission d'avocat à tout moment en l'informant par écrit. Toutefois, lorsque la mission de l'avocat s'inscrit dans le cadre d'un abonnement, d'un marché public, d'un marché privé ou d'une succession régulière de dossiers, l'avocat peut négocier avec le client un délai de préavis ou une indemnité compensatoire.

A première demande du client, l'avocat met les pièces de son dossier à disposition du client ou de l'avocat que le client aura désigné.

L'avocat peut également mettre fin au contrat à tout moment, en informant le client par écrit. Lorsque les circonstances l'imposent, l'avocat tiendra compte d'un délai raisonnable pour que le client puisse organiser sa défense.

12.2. Conservation des archives

L'avocat conserve les archives du dossier confié par le client pendant une période de cinq ans à compter de la date à laquelle :

- le client a mis fin à l'intervention de l'avocat

- l'avocat a mis fin à son intervention ;
- le dossier est clôturé par l'achèvement de la mission confiée à l'avocat.

Cette conservation porte sur la correspondance et les principales pièces de procédure, ainsi que les pièces de fond qui ont été confiées en original à l'avocat, sans préjudice du droit pour l'avocat de renvoyer ces documents au client.

A l'expiration du délai de 5 ans, l'avocat peut détruire toutes les pièces du dossier, sans exception.

Il appartient par conséquent au client, s'il le souhaite, de demander à l'avocat avant l'expiration du délai de cinq ans, de lui restituer toutes pièces du dossier. La restitution des pièces se fait au cabinet de l'avocat.

Si le client demande l'envoi des pièces de son dossier, cet envoi se fait aux frais du client. L'avocat peut exiger un paiement préalable des frais avant de renvoyer les pièces au client.

Si le paiement des frais de restitution des pièces n'est pas effectué dans le mois qui suit la demande de paiement des frais, le client sera présumé avoir renoncé à la restitution des pièces.

13. DROIT APPLICABLE- CONCILIATION EN CAS DE DIFFEREND – JURIDICTION COMPETENTE

13.1. Droit applicable

Le droit belge s'applique aux relations contractuelles entre l'avocat et le client.

13.2. Conciliation

En cas de différend entre l'avocat et le client, les parties tenteront de le résoudre soit par la voie de la conciliation, soit par la voie de l'ombudsman des barreaux si le client est un consommateur. En outre en cas de différend avec l'avocat, le client peut demander l'intervention du bâtonnier qui désignera éventuellement un mandataire chargé de tenter de concilier les parties. Si le différend porte sur les honoraires, l'avocat et le client peuvent s'accorder pour le faire trancher par un arbitre.

13.3. Juridictions compétentes

Si le différend entre le client et l'avocat n'a pu être résolu ni par voie de conciliation, ni par l'ombudsman, ni par un conciliateur ou un arbitre, les juridictions de l'ordre judiciaire dans le ressort duquel se trouve le cabinet de l'avocat, tel que mentionné dans la fiche d'informations légales, sont seules compétentes.

**Bijlage 2: Aan het advies van de brc Onrechtmatige Bedingen aangepaste
modelvoorwaarden**

CONDITIONS GENERALES (version mise à jour le 18 février 2019)
--

1. OBJET DU CONTRAT

- 1.1. Le client charge l'avocat de la défense de ses intérêts dans le cadre d'une mission de conseil, d'assistance, de négociation, de défense ou de représentation devant les cours et tribunaux ou les instances devant lesquelles le client est invité à comparaître. L'objet précis de la mission de l'avocat est défini, selon les circonstances, dans la fiche d'informations légales émise par l'avocat au début de la relation contractuelle avec le client, dans une « lettre d'engagement » ou dans toute autre communication entre l'avocat et le client.

L'avocat informe si nécessaire le client de la particularité de l'affaire que le client lui soumet, sur l'exercice de la mission telle que l'avocat l'évalue, de sorte que le client puisse se faire une représentation claire des missions de l'avocat.

Toute modification de la mission en cours de dossier doit faire l'objet d'une information préalable et recevoir l'accord exprès du client.

- 1.2. La mission de l'avocat comprend toutes les prestations utiles à la défense des intérêts du client.
- 1.3. L'avocat agit avec diligence, dans le respect des règles légales ainsi que des règles de déontologie et de courtoisie applicables, notamment, entre avocats.

2. DEBUT DE LA MISSION

Sauf si l'avocat et le client se sont accordés autrement quant au délai d'exécution de la mission, celle-ci commence lorsque le client et l'avocat se sont accordés sur l'objet de la mission, sur les conditions financières de celle-ci et l'application des présentes conditions générales au contrat.

Si l'avocat doit déjà intervenir avant qu'il n'ait le consentement du client, il lui envoie les conditions et les tarifs aussi rapidement que possible.

3. ECHANGE D'INFORMATIONS AU DEBUT ET EN COURS DE DOSSIER

- 3.1. L'avocat a une mission de conseil, d'assistance et de représentation.

Dans chacune des hypothèses de mission, sauf si le client l'en a dispensé, l'avocat l'informe de manière précise, sur la base des éléments de fait qui lui ont été communiqués et l'état actuel du droit, les différentes issues que peut connaître le litige dans le cadre d'une mission d'assistance ou de représentation.

L'avocat informe régulièrement le client du déroulement de l'instance, des dates d'audience utiles et des pièces et moyens soulevés par le ou les parties adverses.

En toute hypothèse, l'avocat met en œuvre les moyens les plus utiles et les plus efficaces pour rencontrer les intérêts de son client.

- 3.2. Le client s'engage à informer spontanément l'avocat, de la manière la plus complète possible, de l'ensemble des éléments se rapportant aux faits et documents utiles, en rapport avec l'objet de la mission confiée à l'avocat.

Cette obligation de communication d'informations et de documents se poursuivra tout au long de l'exécution de la mission, en fonction des développements du dossier. Le client s'engage ainsi à communiquer à l'avocat, sans délai, toutes les pièces et informations nouvelles en relation avec le dossier, qui arriveraient à sa connaissance.

3.3. L'avocat tiendra le client informé de l'évolution de son dossier.

Lorsque l'avocat intervient dans le cadre d'une procédure, il précisera le déroulement de l'instance, fournira les dates d'audiences utiles et les pièces et moyens soulevés par la ou les parties adverses. Dans la mesure nécessaire, il fera un bref rapport de l'audience dans les meilleurs délais. Dès lors que la décision est rendue, l'avocat la transmet au client et l'informe sur la portée de celle-ci et sur l'exercice éventuel des voies de recours ouvertes.

3.4. En cas de défaut d'information ou de communication des pièces utiles, de transmission d'informations inexactes ou incomplètes, en cas de remise tardive des informations ou documents requis, le débiteur de l'information est responsable des conséquences dommageables de ce manquement au devoir d'information.

3.5. Les informations sont communiquées par l'avocat dans toute la mesure du possible par écrit.

4. CONFIDENTIALITE

Exception faite de la correspondance émanant d'un avocat mandataire de justice, les correspondances de l'avocat adressées au client, à un autre avocat ou aux autorités de l'Ordre des avocats sont, en règle générale, confidentielles.

Si le client entre en possession de correspondances confidentielles, il s'engage à leur conserver ce caractère confidentiel, à ne pas les transmettre à des tiers et à ne pas en faire usage tant dans le cadre de la relation professionnelle avec l'avocat qu'en dehors de ce cadre.

5. RECOURS A DES TIERS

5.1. Lorsque l'avocat travaille en association ou en groupement, le client est informé et accepte que la mission soit partagée entre les avocats membres de la société ou du groupement.

5.2. L'avocat est autorisé à faire appel, sous sa propre responsabilité, à des avocats extérieurs au cabinet pour l'exécution de tâches spécifiques de sa mission. En ce cas, le client est clairement et préalablement informé du rôle de cet avocat et du coût éventuel de son intervention.

5.3. Le client marque son accord pour que l'avocat choisisse l'huilssier de justice ou le traducteur auquel il fera le cas échéant appel dans le cadre de l'exécution de sa mission. En ce cas, le client est clairement et préalablement informé du rôle de ce tiers et du coût éventuel de son intervention.

5.4. En ce qui concerne le recours à d'autres tiers, tels que des avocats spécialisés, notaires, experts, conseils techniques, ou comptables, le choix du tiers sera fait par l'avocat après une concertation préalable avec le client. En ce cas, l'avocat ne prendra un engagement vis-à-vis de ces tiers qu'après que le client ait marqué son accord sur la qualité et le rôle de ces tiers dans l'exécution de la mission de

l'avocat et du coût de ces interventions. Dans toute la mesure du possible une convention distincte sera conclue, soit par le client directement avec ce tiers, soit par l'avocat avec le tiers, et en ce cas, après que le client ait donné son consentement exprès sur cette convention distincte.

- 5.5. Le client s'engage à payer sans délai les factures qui lui sont adressées pour le paiement des honoraires et frais des tiers auxquels l'avocat a recouru conformément aux alinéas précédents.

6. HONORAIRES ET FRAIS - CONDITIONS DE FACTURATION - CONDITIONS DE PAIEMENT - INDEXATION

6.1. Principes

Au début de sa mission, l'avocat informe le client de manière claire au sujet du mode de calcul de ses honoraires et des frais éventuels. Si des débours sont susceptibles d'être dus en plus des honoraires et frais (honoraires d'huissiers, honoraires d'experts ou de traducteurs, droits de greffe, etc.), l'avocat en informe le client.

6.2. Conditions de facturation

a) Provision

Sauf accord contraire, au début de sa mission et en cours de celle-ci, l'avocat sollicitera du client le paiement de provisions à valoir sur les honoraires, frais et débours, **en justifiant celles-ci par les prestations accomplies.**

b) Etat d'honoraires, frais et débours

Sauf modalités particulières convenues avec le client, l'avocat sollicitera des honoraires en fonction de l'état d'avancement du dossier pour les prestations accomplies ainsi que le remboursement des frais encourus et débours exposés. Du montant dû, sont déduites les provisions antérieures. L'état d'honoraires, frais et débours peut comporter un complément de provision pour les prestations et frais ultérieurs.

c) Clôture comptable du dossier

L'avocat établit à la fin de la mission le relevé des honoraires, frais et débours qui ont été portés en compte dans le dossier et y joint un relevé, au minimum synthétique, des principaux devoirs accomplis et des frais encourus.

6.3. Indexation

Quel que soit le mode de rémunération appliqué au dossier, les honoraires sont indexés, dans les limites autorisées par la loi. L'indexation du taux horaire mentionné dans la fiche d'information au client se calcule sur la base de l'indice des prix à la consommation applicable en Belgique, au cours du mois qui précède la date d'émission de la fiche d'information, qui décrit la formule de calcul d'indexation

6.4. Conditions de paiement

a) Exigibilité

Sauf stipulation contraire qui figure sur la demande de provision, ou l'état d'honoraires, frais et débours, les demandes de provision et les états d'honoraires, frais et débours de l'avocat sont payables, sans escompte.

b) Lieu de paiement

Les provisions et états d'honoraires et frais et débours, sont payables au cabinet de l'avocat, **ou sur son compte en banque**, ou à l'adresse mentionnée sur la fiche d'informations légales.

c) Retard de paiement

Tout montant porté en compte au client, qui reste impayé 15 jours ouvrables après la date d'exigibilité telle que définie au paragraphe a) ci-avant, porte un intérêt au taux légal, **à dater de la mise en demeure**.

d) Paielements échelonnés

Lorsque l'avocat et le client ont convenu qu'un montant porté en compte au client sera payable de manière échelonnée, le non-respect, après mise en demeure **préalable restée sans suite pendant huit jours**, par le client d'une échéance, entraîne définitivement et irrévocablement la perte du bénéfice des termes et délais et l'exigibilité de la totalité des sommes restant dues.

7. TIERS PAYANT

7.1. L'avocat demande spontanément au client s'il peut bénéficier de l'intervention totale ou partielle d'un tiers payant (assurance protection juridique, groupement, association, syndicat, famille, etc.). Si une telle intervention est envisagée, le client en avisera immédiatement l'avocat et lui communiquera sans délai les coordonnées précises de ce tiers payant ainsi que les conditions de son intervention (notamment le plafond d'intervention).

En principe, l'avocat prend contact avec ce tiers payant pour lui transmettre les informations nécessaires afin que ce dernier puisse apprécier dans quelle mesure il doit intervenir. L'avocat et le client peuvent toutefois convenir que c'est le client qui communiquera au tiers payant les informations requises par ce dernier. Toute communication de l'avocat au tiers payant se fait dans les limites du secret professionnel auquel il est tenu.

7.2. Les factures de l'avocat seront libellées au nom du client et transmises au tiers payant.

7.3. Le client est, en toute hypothèse, personnellement tenu au paiement des honoraires, frais et débours de l'avocat, sans préjudice du droit du client de mettre fin à tout moment à la mission de l'avocat. Le client est tenu au paiement des honoraires, frais et débours en cas de refus ou de défaillance du tiers payant ou en cas de dépassement du plafond d'intervention de ce tiers payant.

8. EXCEPTION D'INEXECUTION

8.1 Si une somme portée en compte au client demeure impayée ou si l'avocat ne reçoit pas une information utile pour la gestion du dossier ou s'il ne reçoit pas les instructions qu'il a sollicitées, l'avocat aura la faculté, moyennant mise en demeure, de suspendre ou d'interrompre toute prestation. Si l'omission du client persiste en dépit d'un rappel, l'avocat peut mettre fin à son intervention.

- 8.2. L'avocat ne suspend ou n'interrompt pas son intervention lorsque court un délai pour interjeter appel.
- 8.3. Lorsque l'avocat suspend ou interrompt son intervention, il attirera l'attention du client sur les conséquences éventuelles de la suspension ou la fin de son intervention (par exemple délai en cours). Cette décision de suspension ou d'interruption de la mission est communiquée dans un délai suffisamment raisonnable afin de permettre au client de remédier à ces conséquences éventuelles.
- 8.4. Les honoraires, frais et débours restent dus à l'avocat jusqu'à la suspension, l'interruption ou la fin de sa mission.

9. PRELEVEMENT DES HONORAIRES SUR FONDS DE TIERS

- 9.1. L'avocat est autorisé à prélever sur les sommes qu'il perçoit pour compte du client toute somme qui lui est due à titre de provision, honoraires, frais et débours dans le dossier concerné ou tout autre dossier du client dont il est chargé.

L'avocat informe le client préalablement et par écrit de ce prélèvement en joignant à cette communication une copie de la ou des demandes de provisions, états d'honoraires, frais et débours qui justifient ce prélèvement.

- 9.2. Sauf accord exprès, écrit et préalable du client, l'avocat n'opèrera pas de prélèvement sur les sommes perçues pour compte du client lorsque celles-ci concernent des pensions alimentaires ou autres sommes insaisissables.
- 9.3. Le prélèvement d'honoraires et frais par l'avocat est sans préjudice des droits du client de contester de manière motivée les relevés de prestations et de frais présentés par l'avocat et de réclamer le remboursement des montants qui auraient été indument retenus.

10. PREVENTION DU BLANCHIMENT DES CAPITAUX ET DU FINANCEMENT DU TERRORISME

10. 1. L'avocat se conforme à ses obligations légales en matière d'identification du client ou de son mandant. Ce dernier s'engage à fournir spontanément tous documents permettant l'établissement de l'identité et autorise l'avocat à en prendre copie. Les obligations de l'avocat et du client découlent des lois et règlements et notamment des dispositions de la loi du 18 septembre 2017 relative à la prévention du blanchiment des capitaux et du financement du terrorisme, qui s'applique notamment lorsque l'avocat assiste son client dans la préparation d'opérations spécifiques telles que : assistance du client dans la préparation ou la réalisation d'opérations telles qu'achat ou vente d'immeubles ou d'entreprises commerciales ; gestion de fonds de titres ou d'autres actifs appartenant aux clients ou à son mandant ; ouverture ou gestion de comptes bancaires, d'épargne ou de portefeuilles ; organisation des apports nécessaires à la constitution, à la gestion ou à la direction de sociétés ; constitution, gestion ou direction de fiducies, de sociétés ou de structures similaires ou interventions au nom et pour compte du client dans toutes transactions financières et immobilières. Les renseignements qui doivent être exigés par l'avocat de son client varient selon qu'il s'agit d'une personne physique, d'une personne morale, ou d'un mandataire. Le client informera au plus vite et spontanément l'avocat de toute modification et lui apportera la preuve de celle-ci.

- 10.2. Lorsque la nature du dossier (telle que définie au point 10.1) ou lorsque les situations particulières prévues par la loi précitée du 18 septembre 2017 (pays d'origine, difficultés d'identification, relation inusuelle entre le client et l'avocat ou la nature des opérations, personnalité publique ou assimilée) imposent à l'avocat une obligation de vigilance renforcée, le client s'engage à répondre à toute question de l'avocat lui permettant de se conformer à ses obligations légales en matière de lutte contre le blanchiment des capitaux et le financement du terrorisme.
- 10.3 Lorsque l'avocat assiste le client dans sa défense en justice ou lorsqu'il procède à l'évaluation de sa situation juridique, l'avocat est tenu au strict respect du secret professionnel.

Il est précisé que la loi impose à l'avocat d'informer le bâtonnier dès qu'il constate, hors sa mission de défense en justice ou de consultation relative à l'analyse de la situation juridique du client, des faits qu'il soupçonne d'être liés au blanchiment des capitaux ou au financement du terrorisme. Le bâtonnier transmettra le cas échéant la déclaration de soupçon à la Cellule de Traitement des Informations Financières (CTIF).

11.LIMITATION DE RESPONSABILITE

- 11.1 Si, à l'occasion de l'exécution de la mission précisée dans la fiche d'information ou dans la lettre d'engagement, ou dans toute autre communication entre l'avocat et le client, l'avocat commet une faute qui cause un dommage au client, l'obligation de l'avocat de réparer ce dommage est, de convention expresse entre le client et l'avocat, limitée au plafond d'intervention de l'assurance responsabilité civile professionnelle de l'avocat, soit, par sinistre, 1.250.000 € si le fait dommageable est antérieur au 1er janvier 2019, ou 2.500.000 € si le fait dommageable est postérieur à cette date.
- 11.2 La limitation de la responsabilité ne s'applique pas en cas de dommage résultant pour le client de la faute lourde ou du dol de l'avocat.
- 11.3 Le risque assuré par cette police d'assurance est la responsabilité civile professionnelle, contractuelle ou extracontractuelle, pouvant incomber à l'avocat du chef de dommages causés à des tiers, résultant directement d'erreurs de fait ou de droit, négligences, omissions, oublis, retards, fautes et inexactitudes (y compris l'inobservation de délais de procédure et des erreurs effectuées à l'occasion de la transmission de fonds) commises dans l'exercice de ses activités professionnelles assurées. L'activité professionnelle assurée est celle de l'avocat telle qu'elle est définie par le code judiciaire (le conseil juridique et la défense et représentation en justice), par la déontologie, des usages et pratiques autorisés dans le cadre de la réglementation applicables aux avocats. Un "tiers" au sens de la police d'assurance est notamment le client de l'avocat. Cette fois les assurances couvrent également à titre de garantie complémentaire la responsabilité que l'avocat peut encourir relativement à des biens qui lui auraient été confiés, les frais de reconstitution de dossiers, les frais de réfection d'actes.

La responsabilité civile professionnelle de l'avocat n'est pas couverte par cette police d'assurance, principalement pour les dommages ou responsabilités résultant d'opérations étrangères à l'exercice des activités professionnelles de l'avocat, ou les dommages résultant de faits dont l'avocat avait connaissance lors de la prise d'effet du contrat d'assurance (1er janvier 2019) et de nature à entraîner l'application de la garantie de l'assureur.

En outre, la couverture d'assurance de responsabilité civile professionnelle de l'avocat ne lui est pas acquise s'il commet une faute lourde, définie principalement comme étant tout manquement à des lois, règles, normes de sécurité, règlement ou usage propre à son activité et pour lequel toute personne familiarisée avec la matière doit savoir qu'elle provoque presque inévitablement un dommage. La couverture d'assurance n'est également pas acquise à l'avocat lorsqu'il accepte une mission pour laquelle il devait être conscient qu'il ne dispose pas de la compétence nécessaire, des connaissances techniques et des moyens humains et matériels pour exécuter cette mission.

- 11.4 Lorsque la mission confiée à l'avocat comporte soit un risque spécifique et important, soit une exclusion ou un risque de déchéance, l'avocat en informe au préalable le client.

12.FIN DU CONTRAT – CONSERVATION DES ARCHIVES – DESTRUCTION DES ARCHIVES

12.1. Fin du contrat

Le client peut mettre fin à la mission d'avocat à tout moment en l'informant par écrit.

Toutefois, lorsque la mission de l'avocat s'inscrit dans le cadre d'un abonnement, ou d'une succession régulière de dossiers, l'avocat peut négocier avec le client un délai de préavis ou une indemnité compensatoire.

A première demande du client, l'avocat met les pièces de son dossier à disposition du client ou de l'avocat que le client aura désigné.

L'avocat peut également mettre fin au contrat à tout moment, en informant le client par écrit. Lorsque les circonstances l'imposent l'avocat posera d'une part les actes nécessaires à titre conservatoire et veillera d'autre part à accorder un délai raisonnable au client afin qu'il puisse organiser sa défense.

12.2. Conservation des archives

L'avocat conserve les archives du dossier confié par le client pendant une période de cinq ans à compter de la date à laquelle :

- le client a mis fin à l'intervention de l'avocat
- l'avocat a mis fin à son intervention ;
- le dossier est clôturé par l'achèvement de la mission confiée à l'avocat.

Cette conservation porte sur la correspondance et les principales pièces de procédure, ainsi que les pièces de fond qui ont été confiées en original à l'avocat, sans préjudice du droit pour l'avocat de renvoyer ces pièces originales au client.

Pour les dossiers soumis à la loi du 18 septembre 2017 relative à la prévention du blanchiment des capitaux et du financement du terrorisme, le délai de conservation des archives relatives à l'identification du client est porté à dix ans.

A l'expiration du délai de cinq ou dix ans, l'avocat peut détruire toutes les pièces du dossier, sans exception, après avoir informé par écrit le client en lui donnant un délai raisonnable pour récupérer les pièces. Il appartient par conséquent au client, s'il le souhaite, de demander à l'avocat avant l'expiration du délai de cinq ou dix ans, qu'il lui restitue tout ou partie des pièces du dossier. La restitution des pièces se fait au cabinet de l'avocat.

Si le client demande l'envoi des pièces de son dossier, cet envoi se fait aux frais du client. L'avocat peut exiger un paiement préalable des frais avant de renvoyer les pièces au client.

Si le paiement des frais de restitution des pièces n'est pas effectué dans le mois qui suit la demande de paiement des frais, le client sera présumé avoir renoncé à la restitution des pièces, ce dont l'avocat préviendra le client par écrit avec un délai de préavis de huit jours ouvrables.

13. DROIT APPLICABLE – JURIDICTION COMPETENTE

13.1. Droit applicable

Le droit belge s'applique aux relations contractuelles entre l'avocat et le client.

Si le client de l'avocat est un consommateur domicilié en dehors de la Belgique, le droit du pays de résidence de ce client est d'application, sans préjudice du droit de l'avocat de convenir par convention spéciale avec son client, de l'application du droit belge.

13.2. Juridictions compétentes

Si le différend entre le client et l'avocat n'a pu être résolu ni par voie de conciliation, ni par un conciliateur ou un arbitre, les juridictions de l'ordre judiciaire dans le ressort duquel se trouve le cabinet de l'avocat, tel que mentionné dans la fiche d'informations légales, sont seules compétentes.

Si le client de l'avocat peut prétendre au bénéfice d'une compétence spéciale en vertu des dispositions légales applicables, ces dispositions sont d'application, sans préjudice du droit de l'avocat de convenir par convention spéciale avec son client de la compétence des juridictions dans le ressort duquel le cabinet d'avocat est situé.